

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Doorbraak en Rijping: Een vergelijking tussen Dorestad en Ribe in de Vroege Middeleeuwen

Kerklaan, Kevin

Citation

Kerklaan, K. (2025). *Doorbraak en Rijping: Een vergelijking tussen Dorestad en Ribe in de Vroege Middeleeuwen*.

Version: Not Applicable (or Unknown)

License: [License to inclusion and publication of a Bachelor or Master Thesis, 2023](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/4259858>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

DOORBRAAK EN RIJPING:

EEN VERGELIJKING TUSSEN DORESTAD EN RIBE IN DE VROEGE MIDDELEEUWEN

Kerklaan, K.O. (Kevin)

Doorbraak en Rijping:

Een vergelijking tussen Dorestad en Ribe in de Vroege Middeleeuwen

Scriptie

Kevin Kerklaan S2023431

Thesis BA3 1083VBTHEY

Dr. A.T. ten Harkel

Leiden University, Faculty of Archaeology

Schiedam, 26 augustus 2025, Final version

Voor deze scriptie wil ik een aantal mensen bedanken. Als eerste mijn scriptiebegeleider, Letty ten Harkel. Deze scriptie is op taalkundige wijze verbeterd door Anna-Féline Breukers. Vervolgens wil ik de volgende mensen bedanken die mij geholpen hebben door middel van persoonlijk contact, of met het helpen zoeken van bronnen: Lise Bender Jørgensen, Mariëlle Bulsink, Claus Feveile, Morten Søvstø, Jan Verhagen, en Nini en haar schoonvader.

Inhoudsopgave

Lijst van afbeeldingen.....	4
Lijst van tabellen	6
Hoofdstuk 1: Introductie	7
<i>Doel en onderzoeksvragen</i>	8
<i>Scriptie overzicht</i>	9
Hoofdstuk 2: Achtergrondinformatie	11
<i>De Franken</i>	11
<i>De Friezen</i>	12
<i>De Noormannen</i>	13
Hoofdstuk 3: Opkomst van emporia	17
<i>Emporia</i>	17
<i>Dorestad</i>	19
<i>Ribe</i>	22
Hoofdstuk 4: Handel.....	27
<i>Handel in Dorestad</i>	27
<i>Handel in Ribe</i>	33
Hoofdstuk 5: Productie	37
<i>Productie in Dorestad</i>	37
<i>Productie in Ribe</i>	42
Hoofdstuk 6: Vikingen en ondergang.....	47
<i>Ondergang van Dorestad</i>	47
<i>Ondergang van Ribe</i>	51
Hoofdstuk 7: Discussie en conclusie	52
Hoofdstuk 8: Abstract.....	57
Literatuurlijst	58
<i>Afbeeldingen</i>	64
<i>Tabellen</i>	65

Lijst van afbeeldingen

Figuur 1: Schilderij van Clovis I. Schilderij gemaakt door François-Louis Dejuinne, 1837. (Foto uit historiek.net).	12
Figuur 2: Foto van steen met kervingen van runen, opgegraven in Ribe. (Foto uit Museum West).	15
Figuur 3: Kaart van Europa met de verschillende emporia, waaronder Dorestad en Ribe. (Kaart van Louise Hilmar, uit Sindbæk, 2022, p. 12).	18
Figuur 4: Kaart van Nederland met verschillende locaties. (Kaart uit Cooijmans, 2015, p. 43).	19
Figuur 5: Reconstructie van groei van de steigers. (Tekening van Armand Haye, uit Bloemers et al., 1981, p. 135).	21
Figuur 6: Reconstructie van 'vogelvlucht Dorestad anno 833.' (Tekening van Wim Euverman 2008, uit Willemsen, 2009, p. 22).	21
Figuur 7: Plattegrond van een erf. Bovenaan de boerderij, daarnaast een waterput. Onderaan een opslagplaats. Eromheen een schutting. (Plattegrond uit Willemsen, 2009, p. 29).	22
Figuur 8: Kaart van West-Denemarken met verschillende locaties. (Kaart uit Søvstø, 2020, p. 101).	24
Figuur 9: Kaart van de omgeving van Ribe uit de achtste eeuw. De zwartgekleurde strepen zijn nauwkeurig in kaart gebrachte percelen, de grijsgekleurde zijn vermoedelijke percelen. De weg die de rivier kruist is de 'Droveway.' De begraafplaats ligt ten oosten van de 'Droveway.' De blauwgekleurde stipjes zijn waterputten. (Kaart uit Søvstø, 2020, p. 169).	25
Figuur 10: Kaart waarop de handelsroutes van Dorestad te zien zijn. (Tekening uit Kosian et al., 2012, p. 15).	27
Figuur 11: Foto van glazen beker uit Perzië. (Foto uit RMO).	28
Figuur 12: Kaart waarop te zien is wat de oorspronkelijke locatie van het hout is. A is pleistocene regio in Noord-Brabant en Vlaanderen. B is het Duitse Rijnland (oorsprong van het hout). C zijn de steden met 1: Domburg-Oostkapelle, 2: Dorestad, 3: Oegstgeest en Katwijk, 4: Ipswich en 5: Ribe. (Kaart door Doeve, uit ten Harkel et al., 2023, p. 60).	29
Figuur 13: Foto van Badorf aardewerk. (Foto uit RMO).	30
Figuur 14: Foto van molensteen. (Foto uit RMO).	31

Figuur 15: Kaart met handelsnetwerken tussen Ribe en andere emporia. De dunneren lijntjes zijn handelsroutes tussen lokale en kleinere nederzettingen. (Kaart uit Sindbæk, 2015, p. 129).	33
Figuur 16: Foto van onbewerkte barnsteen. (Foto uit Sindbæk, 2023, p. 320).	35
Figuur 17: Foto van triëns van Madelinus. (Foto uit RMO).	37
Figuur 18: Foto van munt met gebouwtje. (Foto uit RMO).	39
Figuur 19: Foto van Romeinse duit met de afbeelding van Augustus en een romeins gebouw. (Foto uit Elkins, 2015, p. 61).	39
Figuur 20: Foto van gesp. (Foto uit RMO).	41
Figuur 21: Foto van fibula van Dorestad. (Foto uit RMO).	41
Figuur 22: Foto van de wodaan/monster munt. (Foto uit Søvst, 2020, p. 167).	43
Figuur 23: Foto van glazen kralen gemaakt in Ribe. (Foto van Torben Sod, uit Bencard et al., 2004, p. 92).	44
Figuur 24: Foto van bewerkt en gepolijst barnsteen. (Foto uit Sindbæk, 2023, p. 325).	45

Lijst van tabellen

Tabel 1: Tabel met informatie over wanneer de verschillende categorieën zijn verhandeld. G.D. betekent wel gevonden, maar geen data. (Aangepast van Ashby et al., 2015, p. 687; Botfeldt & Brinch Madsen, 1991, p. 103; Coupland, 1988, p. 5; Christensen, 1990, p. 176; Isings, 1980, p. 226; Madsen, 2004, p. 224; Mook en Casparie, 1980, p. 287, tabel 30; Søvst, 2020, p. 176; van Es et al., 1980, p. 152 en p. 162; van Es & Verwers, 2015, p. 243 en p. 318 en Ypey, 1980, p. 190). 27

Tabel 2: Tabel met informatie over wanneer de verschillende categorieën zijn geproduceerd. (Aangepast van Bendixen, 1981, p. 64; Botfeldt & Brinch Madsen, 1991, p. 101; Brinch Madsen, 1984, p. 37; Groenman-Van Waateringe, 1976, p. 194; Hatting, 1991, 43; Isings, 1980, p. 226; Madsen, 2004, p. 224; Nielsen, 1991, p. 90; Sode, 2004, p. 83; van Es et al., 1980, p. 152 en p. 174; van Es en Verwers, 2015, p. 318 en p. 334; Willemsen, 2009, p. 118 en Ypey, 1980, p. 190). 37

Hoofdstuk 1: Introductie

Breaking news: In een verrassende aanval door mensen uit het noorden van Europa, is een klooster op een klein eiland vlak voor de kust van Engeland aangevallen. Het klooster is leeggeroofd, en de locatie werd volgens ooggetuigen ontheiligd. Dit heeft gezorgd voor een schokgolf door heel Noord-Europa. Dit is waarschijnlijk hoe de reactie op de eerste Viking-aanval op Lindisfarne in 793 door Noord-Europa ontvangen werd. De aanval zelf werd beschreven door Alcuin, een geleerde uit Noord-Engeland die aan het hof van Karel de Grote verbleef (Alcuin, 2023, p. 127).

Lange tijd werd het beeld van de Vikingen gedomineerd door associaties met dood en vernieling: overal waar zij verschenen, zouden zij een spoor van verwoesting achterlaten. Dit stereotype, dat alle Vikingen als agressieve moordenaars en plundersaars bestempelt, is echter onjuist. In de afgelopen decennia is deze voorstelling bijgesteld, en is de aandacht steeds meer verschoven naar hun rol in de handel, met name binnen het netwerk van emporia verspreid over Europa. Emporia waren handelslocaties die zich aan de kust bevonden of gemakkelijk toegang tot de kust hadden. Bekende voorbeelden zijn onder andere Dorestad in Nederland; York, Ipswich, Londen en Hamwick in Engeland; Ribe en Hedeby in Denemarken; en Kaupang in Noorwegen (Brink & Price, 2008, p. 4).

Deze scriptie focust op een klein gedeelte van dit netwerk, namelijk Dorestad en Ribe. Dit onderzoek zal een aanvulling zijn op het eerdere onderzoek waarbij Dorestad reeds is onderzocht in relatie tot zowel Hedeby als Kaupang (Kalmring, 2010, p. 69; Skre, 2010, p. 137).

In het geval van Hedeby betreft de vergelijking voornamelijk de havens: zowel in Dorestad als in Hedeby (zoals in alle emporia) fungeerden deze ook als marktplaatsen. Deze specifieke vergelijking heeft verder geen relevantie voor deze scriptie. Bij Kaupang richt de vergelijking zich meer op handelsroutes. Doordat Kaupang zich niet uitsluitend op Dorestad oriënteerde, maar contacten onderhield met meerdere emporia, wist het in de tiende eeuw te blijven bestaan, terwijl Dorestad ten onder ging. Dit zou in tegenstelling zijn tot Ribe, dat zich niet in vergelijkbare mate op meerdere emporia richtte (Kalmring, 2010, p. 81; Skre, 2010, p. 141).

Gezien deze context vormen Dorestad en Ribe een logische vervolgstap voor nader onderzoek. Een analyse van de relatie tussen deze emporia in de vroege middeleeuwen, evenals hun respectieve ondergang, biedt een solide basis. Dit is om patronen van ontwikkeling en ondergang te kunnen onderzoeken. Bovendien zijn er voldoende

Engelstalige bronnen gepubliceerd over Dorestad en Ribe, wat de haalbaarheid van dit onderwerp voor een bachelorscriptie vergroot.

Voor deze periode is het boek *Framing the early Middle Ages: Europe and the Mediterranean, 400-800* van Chris Wickham (2005) een belangrijk standaardwerk. In dit boek, dat een uitgebreide samenvatting biedt van de geschiedenis van Europa en de aangrenzende gebieden in de periode 400–800, bespreekt Wickham in het hoofdstuk over handel, dat Ribe een imitatie is van Frankische emporia, waaronder Dorestad. Aangezien de meeste emporia een vergelijkbare functie hadden — met name de im- en export — vertonen ze onderlinge overeenkomsten. Toch vormt Ribe, net als de andere Scandinavische emporia, in dit opzicht een uitzondering. Aangezien Scandinavië nooit in het gebied van het Romeinse Rijk heeft gelegen, bestonden er voor Ribe geen stedelijke centra. Volgens Wickham hebben de oprichters van Ribe iets nieuws in Denemarken gecreëerd, waarschijnlijk met het doel de Frankische emporia te imiteren (Wickham, 2005, p. 686).

Doel en onderzoeksvragen

In deze scriptie wordt onderzocht in hoeverre deze voorgenoemde stelling standhoudt. Dit onderzoek is relevant omdat contemporaine bronnen vermelden dat Dorestad door de Vikingen werd verwoest, wat op het eerste gezicht in tegenspraak lijkt met het idee dat Ribe emporia zoals Dorestad wilde navolgen (Prudentius, 1981, p. 35). Daarom richt dit onderzoek zich op een vergelijking tussen de twee voorgenoemde emporia, met als doel de complexe relatie tussen de gebieden die nu Denemarken en Nederland zijn, beter te belichten. De relatie tussen deze twee regio's wordt vaak vereenvoudigd tot een conflict tussen beiden, terwijl de werkelijkheid meer genuanceerd is. Afgezien van het bovenstaande, is dit onderzoek ook relevant omdat het nieuw inzicht kan brengen in het onderwerp van handelsnetwerken door Europa heen.

De hoofdvraag van dit onderzoek is: wat is de rol van de Vikingen in de opkomst en ondergang van Dorestad, en klopt het wat Wickham heeft gezegd over Ribe, is dit een directe imitatie van de Frankische emporia (in dit geval Dorestad)? Wickham (2005) biedt zelf geen uitleg met betrekking tot zijn definitie van 'imitatie', waardoor er gekozen is om uit te gaan van de vertaalde betekenis van het woord imitatie zoals vermeld in de *Cambridge Dictionary*: gemaakt om op iets anders te lijken (Cambridge International Dictionary of English, 1995, p. 705).

De deelvragen van deze scriptie zijn: Loopt de groei van Ribe gelijktijdig met die van Dorestad, of ondergaat Ribe een latere groei?; Waren er duidelijke contacten tussen beide emporia? Deze vragen zijn allebei van belang om het tweede deel van de hoofdvraag ('... klopt het wat Wickham heeft gezegd over Ribe, is dit een directe imitatie van de Frankische emporia (in dit geval Dorestad)?') te beantwoorden. Deze vragen worden beantwoord door middel van literatuuronderzoek. De materialen die ik gebruikt heb zijn boeken en artikelen, zowel uit de bibliotheek als online.

Scriptie overzicht

Voordat de onderzoeksvraag beantwoord kan worden, zal er uitgebreid onderzoek worden gedaan naar de relevante volkeren voor deze scriptie, namelijk de Friezen, de Franken en de Vikingen die ook wel Noormannen worden genoemd. Dit wordt behandeld in hoofdstuk 2.

De deelvragen worden onderzocht in de hoofdstukken 3, 4 en 5. Deze worden beantwoord aan de hand van onder meer de chronologie van zowel de handel (inclusief onderlinge handel) als de productie, en een vergelijking tussen de vondstcategorieën uit beide emporia. Beide spelen een cruciale rol omdat zij kunnen bevestigen of er sprake is van doelbewuste imitatie: de chronologie maakt het mogelijk te achterhalen of de ene locatie logischerwijs eerder moet zijn ontstaan dan de andere, terwijl duidelijke overeenkomsten tussen vondstcategorieën kunnen duiden op direct contact of zelfs imitatie tijdens productieprocessen. Daarnaast wordt er gekeken naar de lay-out en de architectuur van de emporia, om te vergelijken of er overeenkomsten zijn. Tot slot worden objecten die in Ribe zijn geproduceerd en aanwijzingen geven voor een bewuste imitatie van het Frankische rijk eveneens geanalyseerd.

In hoofdstuk 6 wordt vervolgens de rol van de Vikingen besproken in Dorestad, en hoe beide emporia hun machtspositie hebben verloren. Dit wordt behandeld om de onderzoeksvraag te kunnen beantwoorden. De ondergang is ook van belang omdat Skre gezegd heeft dat Ribe pas ten onderging nadat Dorestad verwoest werd door de Vikingen (Prudentius, 1981, p. 35; Skre, 2010, p. 141). Uiteindelijk volgt in hoofdstuk 7 de discussie en conclusie.

In deze scriptie worden de termen 'Noormannen', 'Scandinaviërs' en 'Vikingen' gebruikt. Hoewel deze benamingen in de literatuur vaak door elkaar worden gehanteerd, wordt in deze studie voor de duidelijkheid de term 'Vikingen' specifiek gebruikt wanneer wordt

verwezen naar plundertochten, en de termen 'Noormannen' en 'Scandinaviërs' voor personen of groepen die niet aan dergelijke plundertochten deelnamen.

Hoofdstuk 2: Achtergrondinformatie

Dit hoofdstuk biedt een achtergrondschilds van drie volkeren: de Franken, de Friezen en de Noormannen. In het eerste deel wordt ingegaan op de Franken en de Friezen; de bespreking van de Noormannen volgt later in het hoofdstuk. De twee laatstgenoemde volkeren worden benoemd en bestudeerd, omdat Dorestad in het grensgebied lag wat gesitueerd was tussen deze volkeren. Ik bedoel de term 'volk' hier als een cultureel samenhangende groep die bepaalde tradities, praktijken en geloven met elkaar deelden, maar die ook constant aan verandering onderhevig was door interne en externe processen.

De Franken

Zowel de Franken als de Friezen leefden in Noordwest-Europa. De Franken kregen de naam waarschijnlijk van de Romeinen, nadat zij de volledige controle van Noordwest-Europa verloren in de derde eeuw. De term verwees aanvankelijk vooral naar mensen uit een specifieke regio, namelijk alles ten noorden van de Loire tot aan de Rijn. In de eerste instantie bestond het Frankische volk uit meerdere afzonderlijke stammen, zoals de Salische Franken, die in het huidige noorden van Frankrijk leefden, en de Rijnfranken, die voornamelijk rond de Rijn verbleven in het gebied van het hedendaagse België, Nederland en het westen van Duitsland (Wickham, 2009, p. 123).

Het geloof van de Franken en de Friezen vertoont duidelijke overeenkomsten met dat van de Noormannen, aangezien zij allemaal deel uitmaakten van het Germaanse religieuze systeem. De goden zijn ook verbonden met elkaar. Deze delen niet alleen namen, maar ook gedrag. Wodan en Donar, beiden Frankische/Friese goden, zijn respectievelijk Odin en Thor, in beide gevallen geassocieerd met leiderschap, kennis, en dood, en met kracht, dapperheid, en de donder. Later in dit hoofdstuk volgt meer informatie over het Noorse geloof. Onder leiding van Clovis I begonnen de Franken aan het eind van de vijfde eeuw met hun bekering tot het christendom (Geary, 2003, p. 117; Perry, 1857, p. 23).

Clovis I, afgebeeld in figuur 1, was de eerste die alle Frankische stammen verenigde onder één koning. Hij zorgde er tevens voor dat zijn erfgenamen zijn rijk konden overnemen, waarmee het Merovingische rijk ontstond (Brown, 2003, p. 135).

Figuur 1: Schilderij van Clovis I. Schilderij gemaakt door François-Louis Dejuinne, 1837. (Foto uit historiek.net).

In de loop van de zesde eeuw werd het Merovingische rijk steeds machtiger, waarna de heerschappij van het rijk uiteindelijk werd verdeeld over drie koninkrijken. De drie koninkrijken waren Neustrië, Austrasië en Bourgondië. Neustrië bestond uit het westerse gebied waaronder de regio's rond Soissons, Parijs, Tours en Rouen. Austrasië bestond uit het gebied ten oosten van de Rijn, maar ook de regio's rond Champagne, Reims en later Metz. Bourgondië bestond uit het gebied van het vroegere koninkrijk van de Bourgondiërs langs de Rhône en een groot gedeelte van Gallië, tot aan de hoofdstad van Orléans. De bewoners van deze koninkrijken zagen zich over het algemeen als één volk, in plaats van afzonderlijke rijken die met elkaar streden (Geary, 2003, p. 137).

De laatste koning van het Merovingische rijk was Childeric III. Deze werd in 751 afgezet door de eerste koning van het Karolingische rijk, namelijk Pepijn de Korte, die het voormalige Merovingische gebied als één rijk bestuurde. Pepijn is de vader van de meer bekende Karel de Grote, die in 800 tot keizer werd gekroond (Riché, 1993, p. 68). In de achtste eeuw beleefde Dorestad zijn bloeiperiode. Deze voorspoed was vooral te danken aan de relatief rustige politieke situatie, zoals hierboven beschreven, die het gevolg was van de gecentraliseerde macht van de Karolingische heersers.

De Friezen

De Friezen leefden in vergelijking met de Franken meer naar het noorden. Vooral in het huidige Friesland, maar ook aan de kustgebieden van Duitsland en zelfs tegen de Deense grens aan. In deze gebieden, maar niet gelimiteerd aan, wordt ook nog steeds de Friese taal gesproken. Voorheen werden de Friezen gezien als volkeren met eenzelfde biologische link, maar nu worden ze meer gezien als etnische groepen (Bazelmans, 2009, p. 321; Hemminga, 1999, p. 81).

Er bestaan meerdere theorieën over de herkomst van de naam, maar de meest geaccepteerde verklaring is dat deze verwijst naar het gekrulde haar ('frisle') van de

Frisii. Deze Frisii bewoonden het gebied al in de eerste en tweede eeuw. De eerste Frisii waren een ander volk dan de Friezen, die in de vijfde eeuw naar hetzelfde gebied migreerden en de naam van hun voorgangers overnamen. Er is namelijk sterk bewijs dat de nieuwe Friezen niemand tegenkwamen toen ze het gebied binnenkwamen (Bazelmans, 2009, p. 321).

Het Friese rijk kende in de achtste eeuw meerdere nederlagen, wat uiteindelijk ook tot hun ondergang en opname in het Karolingische rijk leidde. Tussen 625 en 719 is Dorestad meerdere keren van eigenaar gewisseld, hierover volgt meer in het volgende hoofdstuk. In 719 verloren de Friezen Dorestad, waarna Karel Martel in 733 een grote invasie plande als reactie op een opstand van de Friezen. Het doel van deze invasie was dat de toenmalige leider van de Friezen, Poppo, zich zou overgeven of verslagen zou worden in een gevecht. Uiteindelijk werd Poppo gedood op het slagveld. Het grootste gedeelte van het Friese rijk tot aan de rivier de Lauwers werd ingenomen, hoewel een deel van het rijk aanvankelijk nog onafhankelijk en onoverwonnen bleef. Pas in 785, onder leiding van Karel de Grote, ging het Friese rijk volledig op in het Karolingische rijk. Dit gebeurde mede door de bekering van Widukind, leider van de Saksisch-Friese coalitie, tot het christendom. De opname van het Friese rijk in het Karolingische rijk heeft ook implicaties voor Dorestad. Dit betekende namelijk dat het eindelijk kon groeien zonder regelmatige aanvallen van buitenaf, totdat de Vikingen arriveerden (Bachrach, 2011, p. 250; Nicolle, 2014, p. 19; Verhulst, 1999, p. 28). Zoals in het stuk van de Franken al verteld is dit dus ook de bloeiperiode van Dorestad.

De Noormannen

De Vikingen kwamen niet alleen uit Denemarken. De term 'Vikingen' is een verzamelnaam voor piraten (het Oudengelse woord '*wiking*' betekent piraat) die afkomstig waren uit de gebieden van het huidige Denemarken, Noorwegen en Zweden. Om deze reden reserveer ik dit woord ook uitsluitend voor Noormannen die op reis gingen, zoals aangegeven in hoofdstuk 1. Wel hadden ze alle drie een andere regio waar ze op focusten. De Noren hadden een enorm gebied gekoloniseerd, vrijwel het hele Noord-Atlantische gebied. Waaronder Noorwegen, de Faeröer eilanden, IJsland, de Shetland eilanden, de Schotse eilanden, een gedeelte van Ierland, Groenland en zelfs een gedeelte van de oostkust van Noord-Amerika. De Denen reisden, handelden en plunderden voornamelijk in Nederland (bijvoorbeeld Dorestad), Engeland (Hamwic, York) en Frankrijk (Quentovic). Ten slotte gingen de Zweden richting het oosten. Daar handelden ze aan de Russische rivieren en met de Byzantijnse en Islamitische wereld. Ze

hadden zelfs een eigen rijk opgericht in de stad Kyiv, onder de naam Rus', waar dus waarschijnlijk de naam Rusland vandaan komt (Brink, 2008, p. 4).

Waarom er besloten werd om Scandinavië te verlaten is een belangrijke vraag, en hier wordt nog steeds over gediscussieerd. Lange tijd werd aangenomen dat dit te maken had met overbevolking of langdurige misoogsten, waardoor mensen elders op zoek gingen naar voedsel en middelen van bestaan. Op dit moment is de meest gangbare theorie dat er een machtsstrijd gaande was in Scandinavië, en een groeiende drang om te handelen. Een belangrijke factor is dat de Noormannen schepen hadden ontwikkeld die lang, smal en ondiep waren. Hierdoor waren er geen speciale havens nodig; de schepen konden vrijwel op elk strand aanmeren doordat ze eenvoudig op het land getrokken konden worden. De nog kleinere versies hiervan konden zelfs getrokken worden van de ene rivier naar de andere (Ashby, 2015, p. 102; Barrett, 2008, p. 680; Brink, 2008, p. 4)

De Noormannen die thuisblijven zorgden ervoor dat het gewone leven gewoon doorging. Dit waren bijvoorbeeld boeren, jagers en vissers net zoals de eeuwen daarvoor. De schepen moesten niet alleen gebouwd worden, maar ook onderhouden en gerepareerd worden. Voorraden moesten worden aangelegd om de winter door te kunnen komen, maar ook om ervoor te zorgen dat de Vikingen genoeg voedsel voor de reis hadden. Deze achtergrond is belangrijk om een volledig beeld te kunnen krijgen van de Vikingen (Graham-Campbell, 1989, p. 10).

De samenleving ten tijde van de Noormannen was hiërarchisch van opzet. Bovenaan de samenleving waren de leiders, in de vorm van koningen en prinsen. Deze titels waren erfelijk, maar dat betekende niet dat het altijd zonder slag of stoot van vader op zoon ging. Elk mannelijk lid van de familie mocht strijden voor de troon. Soms verbleven mannen voor langere tijd in het buitenland, om daar een leger op te bouwen en later een nieuwe aanspraak op de troon te doen. Dit kon ook leiden tot een compromis, waardoor er twee koningen tegelijk aan de macht waren, of het land werd opgedeeld in meerdere regio's (Batey et al., 1994, p. 41; Graham-Campbell, 1989, p. 18).

Hieronder stonden de opperhoofden (*chieftains*, in Oudnoors *jarl*), die een krijgersbende om zich heen hadden, waarschijnlijk om hun eigen gebied te beschermen. Aan het begin van de Vikingperiode ontvingen de koningen deze macht, waardoor ze erin slaagden hun gebieden succesvol om te vormen tot koninkrijken. Vlak hieronder stond de adel, die de opperhoofden steunden. Hieronder stond de grootste groep, de vrije bevolking (*karlar*).

Dit waren voor het grootste gedeelte boeren, maar ook botenbouwers, wapenmakers of goudsmiden. Op de boerderijen werkten voornamelijk slaven (*þræll*), die veracht werden, en weinig rechten hadden. Ze konden wel bevrijd worden door middel van een betaling of als gift. Slavernij was in deze periode gebruikelijk in Noord-Europa en in het gebied van de Arabieren. De Vikingen zouden uitgroeien tot de grootste slavenhandelaren van hun tijd. Het Islamitische rijk was een belangrijke afnemer en betaalde hiervoor voornamelijk met zilver, dat in overvloed aanwezig was in de Islamitische wereld (Batey et al., 1994, p. 43; Graham-Campbell, 1989, p. 18).

Figuur 2: Foto van steen met kervingen van runen, opgegraven in Ribe. (Foto uit Museum West).

Als schrift maakten de Noormannen gebruik van runen, die voornamelijk bestaan uit karakteristieke, eenvoudige vormen met rechte lijnen. De meest bekende voorbeelden van runen staan op runenstenen, zoals geïllustreerd in figuur 2. De runen kunnen gevonden worden op losse stenen, op rotswanden, of op groepen stenen die in een ceremoniële formatie staan. Bij de laatstgenoemde categorie hebben een of meerdere stenen inscripties. De meeste van deze teksten hebben een herdenkingsdoel, maar het kan ook gebruikt worden als juridische basis (Batey et al., 1994, p. 101). De runen werden ook gebruikt op de munten, dit wordt verder besproken in hoofdstuk 5.

De Noormannen waren niet christelijk, maar hingen het Noorse geloof aan. De bekendste goden zijn *Óðinn* (Odin) en *Þórr* (Thor). Odin is een complex figuur met vele eigenschappen, waarvan sommige minder aangenaam of zelfs duister zijn. Zijn wapen is een speer genaamd *Gungnir*, en hij heeft een acht-benig paard genaamd *Sleipnir*. Hij verblijft in de hal *Valholl*, waar hij bekende krijgers verzameld die zijn gestorven in de strijd, om te kunnen voorbereiden op *Ragnarøk*, de laatste dag (Batey et al., 1994, p. 108).

Thor is een simpelere en minder intelligente god, meer de god van de normale man. Hij is fysiek sterk. Gewapend met zijn hamer *Mjølner* vecht hij tegen reuzen en demonen, en verdedigt Asgard, het bolwerk van de goden. In sommige van zijn avonturen is Thor samen met Loki, een complex figuur met meerdere kanten. Soms is Loki geestig en

ondeugend, maar vaak ook slecht en verraderlijk. Deze acties leiden uiteindelijk tot *Ragnarøk*, de laatste dag waarop de wereld ten einde zal komen (Batey et al., 1994, p. 108).

Met deze informatie is er nu een beter beeld over hoe de Noormannen leefden. Dit kan ook doorgetrokken worden naar de mensen die in Ribe woonden. Deze informatie is belangrijk om de volgende hoofdstukken beter te kunnen begrijpen.

Hoofdstuk 3: Opkomst van emporia

In dit hoofdstuk wordt uitgelegd wat emporia zijn, en wordt de opkomst van zowel Dorestad als Ribe besproken. Dit is belangrijk om beide emporia met elkaar te kunnen vergelijken en de mogelijke imitatie te onderzoeken.

Emporia

Zowel Dorestad als Ribe zijn emporia. Dorestad lag in het gebied tussen de Franken en de Friezen, en Ribe lag in het gebied van de Noormannen. Emporia zijn handelsnederzettingen aan kusten, eilanden of rivieren meer landinwaarts. Voor lange tijd werd gedacht dat deze gesticht zijn door koningen en andere hoge adel (Hodges, 1982, p. 54).

Echter, de afgelopen jaren is dit beeld langzaam veranderd. De toegenomen productie op het platteland maakte het ontstaan van emporia mogelijk, omdat er voldoende voedsel was om de bevolking te voeden. De emporia werden vanaf de lagere klassen gesticht, in plaats van dat het hogerop werd besloten om een handelsnederzetting ergens te plaatsen. Deze emporia begonnen over het algemeen niet als emporia, maar groeiden in deze functie. Eerst waren het plaatsen of markten waar gehandeld kon worden. Vervolgens vestigden mensen zich bij deze locaties, zodat de lokale producenten niet voortdurend hoefden te reizen, maar hun producten ter plaatse konden verkopen of verwerken. Slechts enkele groeiden uit tot locaties met grote populaties en internationale handelscontacten. De emporia Dorestad en Ribe horen in deze categorie (Pestell, 2011, p. 561; Sindbæk, 2022, p. 11). In het geval van de vraag of Ribe een imitatie van Dorestad was, maakt het naar mijn mening niet uit of Ribe ontstaan is door de koningen, of vanaf de grond gebouwd door de gewone bevolking. Het imiteren van een bepaald concept gaat naar mijn mening meer om het eindresultaat, niet de weg ernaartoe.

Vanaf de zevende eeuw kwam zeil aangedreven navigatie in sterke opkomst, in volkeren door heel Noord-Europa. Dit zorgde voor een verandering van hoe mensen met elkaar communiceerden en met elkaar omgingen. Emporia waren plaatsen waar het zeeverkeer gemeenschappen en activiteiten samenbracht die voorheen gescheiden waren, en de veranderingen die hieruit voortvloeiden kunnen in dit onderzoek worden bestudeerd. De emporia die in figuur 3 worden weergegeven, behoren tot de bekendste en grootste locaties; er bestaan echter talloze andere emporia die hier niet worden genoemd (Sindbæk, 2022, p. 11).

Figuur 3: Kaart van Europa met de verschillende emporia, waaronder Dorestad en Ribe. (Kaart van Louise Hilmar, uit Sindbæk, 2022, p. 12).

In de rest van dit hoofdstuk wordt specifiek ingegaan op de emporia Dorestad en Ribe. Eerst wordt Dorestad behandeld, gevolgd door Ribe. In beide gevallen wordt de opkomst van de emporia behandeld.

Dorestad

Figuur 4: Kaart van Nederland met verschillende locaties. (Kaart uit Coijmans, 2015, p. 43).

aangeduid als Dorostate of Duristate. Dankzij een recente studie is nu bekend dat Levefanum bij Arnhem ligt, in de Overbetuwe. Wat de officiële naam van Dorostate was, is op dit moment niet bekend (Van der Tuuk, 2024, p. 48; Verhagen, 2015, p. 34).

Volgens Verhulst (1999, p. 1) is het belangrijk om met de oorsprong van de middeleeuwse steden te beginnen in de Romeinse tijd, ook al is er geen directe link te vinden tussen deze twee tijden. De Romeinen hebben het begrip steden in Noordwest-Europa geïntroduceerd, dus er is een kans dat de locaties van Romeinse nederzettingen invloed hebben gehad op de locaties van de middeleeuwse emporia. Volgens Blair (2018, p. 151) is dit in ieder geval in Engeland waarneembaar. Dit blijkt uit de greppels die in de zevende eeuw in Engeland zijn aangelegd, welke gebaseerd zijn op of beïnvloed zijn door overblijfselen van prehistorische en Romeins-Britse sloten die bewaard zijn gebleven als aardenwallen. Daarnaast is dit ook zichtbaar in de manier waarop sommige nederzettingen gebouwd zijn, volgens hetzelfde gestandaardiseerde roostersysteem als de Romeinen. Het is namelijk eenvoudiger om nieuwe huizen toe te voegen aan

Wijk bij Duurstede is een dorp in de provincie Utrecht, zie figuur 4. Op deze locatie was er voor dit dorp ook een handelsnederzetting genaamd Dorestad. Het gebied van Dorestad was al bewoond sinds de IJzertijd. Ook in de Romeinse tijd was er sprake van bewoning, onder andere in de vorm van een Romeins fort. Lange tijd werd aangenomen dat de Romeinen het fort Levefanum hadden genoemd, op basis van de Peutingerkaart, maar tegenwoordig wordt het

bestaande sectoren met rechte grenzen dan aan sectoren die op een andere wijze, bijvoorbeeld met kronkels, zijn aangelegd.

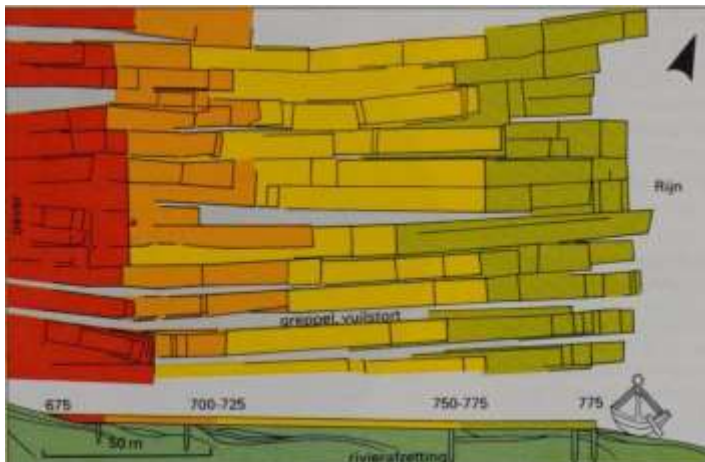
Nadat het West-Romeinse rijk was gevallen, en dus de Romeinen het gebied verlieten na 476, wordt er weinig vermeld over het voormalige fort. Wat wel bekend is, is dat het daarna vanaf ongeveer 625 een militaire basis was voor de Frankische koning Dagobert I ten zuidoosten van Utrecht aan de Rijn, wat ook de grens vormde met het onafhankelijke Friese Rijk (Verhulst, 1999, p. 28).

De eerste keer dat de naam Dorestad verschijnt is in 630 na Chr. op munten die geslagen zijn door de muntmeester Madelinus. Hierop staat 'Dorestat fit' wat 'gemaakt in Dorestat' betekent. De naam komt van Dore-stade, wat losjes vertaald kan worden als 'fort met strandhaven.' Het voormalige fort lijkt dus cruciaal te blijven, gezien de naamgeving. Een Romeins fort was in feite een nederzetting bestaande uit meerdere gebouwen, zoals slaapbarakken en kazernes, en omgeven door een volledige ommuurde verdediging (Jones, 2012, p. 22; Willemsen, 2009, p. 7).

Het emporium was in handen van de Friezen vanaf ongeveer 650 en kwam weer in handen van de Franken in 695, na de slag 'bij het castrum van Dorestad', wat een verwijzing naar het Romeinse fort is. Dit is ook de eerste keer dat het emporium op papier wordt genoemd, wanneer de Frankische koning Pepijn II de Friese koning Radboud verslaat. In de jaren hierna wisselt het emporium meerdere malen van eigenaar en pas na de dood van de Friese koning Radboud in 719 geven de Friezen zich gewonnen. Daarna werd het emporium definitief overgenomen door de Frankische hofmeier Karel Martel (Verhulst, 1999, p. 28; Wickham, 2005, p. 685; Willemsen, 2009, p. 7 en p. 159).

Het emporium kende een significante expansie vanaf circa 720, met het hoogtepunt in de jaren 830. Dorestad kreeg in 779 toestemming van Karel de Grote om tolgeld te vragen, dit is, net zoals de muntslag, een belangrijk privilege (Kosian et al., 2012, p. 4; Wickham, 2005, p. 682).

Dorestad lag aan de Kromme Rijn, vlak bij de splitsing van de Kromme Rijn, de Rijn en de Lek. Via deze rivieren kwam ook de handel richting het emporium. Over de rivieren lagen steigers, zie figuur 5. Door het meanderen van de rivier moesten deze steigers na verloop van tijd langer worden. De steigers rustten op duizenden houten palen die in de natte, moerasachtige grond geplaatst werden. Deze grond werd aangevuld met veel zand en allerlei afval, zoals botten, scherven en andere voorwerpen. Dit zorgde ervoor dat de

Figuur 5: Reconstructie van groei van de steigers. (Tekening van Armand Haye, uit Bloemers et al., 1981, p. 135).

teruggevonden, waardoor absolute zekerheid hierover ontbreekt (Kosian et al., 2012, p. 15; Willemsen, 2009, p. 23 en p. 105).

grond steviger werd. Dit kan gezien worden als een vorm van grondwinning, aangezien op deze steigers allerlei dingen werden neergezet, van pakhuizen tot aan gewone woonhuizen. Helaas zijn slechts de onderste gedeelten van deze palen

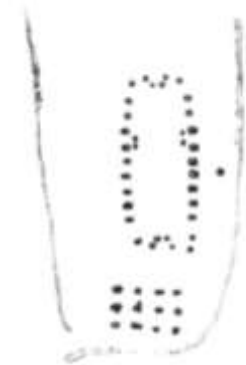
Figuur 6: Reconstructie van 'vogelvlucht Dorestad anno 833.' (Tekening van Wim Euverman 2008, uit Willemsen, 2009, p. 22).

stonden, als een soort van lint van drie kilometer lang, ook wel een 'Einstraßenanlage' genoemd. De voorzijde van de huizen kan tevens als werkruimte hebben gediend. Dit wordt ondersteund door de aanwezigheid van afvalkuilen bij de eerste rijen huizen, waarin voornamelijk productieafval werd aangetroffen, zoals resten van been en gewei. Deze zal verder besproken worden in hoofdstuk 5. Aan de voorkant van de huizen zou dus ook een opening geweest kunnen zijn, die dienstdeed als winkeltje. Aan de achterkant van de huizen is ook afval gevonden, maar dit bevatte vaak 'normaal' afval zoals etensresten. Helaas zijn van de huizen het grootste gedeelte verdwenen door latere bewerking van de grond, het enige wat regelmatig teruggevonden is zijn de diep ingegraven palen die het dak moesten ondersteunen (Willemsen, 2009, p. 24 en p. 29).

Achter deze steigers lag op de oever de dichtbebouwde 'koopmanswijk,' zie figuur 6. Deze houten huizen hadden een rechthoekige vorm en stonden dicht opeen gebouwd. Daarnaast waren ze gebouwd in rijen die parallel aan de rivier

Na de 'koopmanswijk' lagen verschillende begraafplaatsen, met in totaal ten minste 2300 graven. Een deel van deze graven werd al in 1844 opgegraven; de botten werden destijds verkocht aan bedrijven die ze gebruikten voor de productie van mest. Midden in een van deze grafvelden, op het terrein van De Heul, is een gebouw aangetroffen dat waarschijnlijk als kerkje heeft gediend, grotendeels opgebouwd uit hout. Aan de noordzijde van het kerkje bevond zich een stenen put, mogelijk gebruikt voor dooprituelen (Ten Harkel et al., 2023, p. 45; Willemsen, 2009, p. 12 en p. 24).

Er zijn op de verschillende begraafplaatsen wel grafgiftten gevonden, maar deze zijn zo generiek (zoals naalden en kralen), dat er geen sekse aan gelinkt kon worden. Wat met zekerheid bekend is, is dat de initiële aanleg van begraafplaats De Heul wordt gedateerd rond circa 675 (Van Es & Verwers, 2015, p. 245).

Figuur 7: Plattegrond van een erf. Bovenaan de boerderij, daarnaast een waterput. Onderaan een opslagplaats. Eromheen een schutting. (Plattegrond uit Willemsen, 2009, p. 29).

Aansluitend op deze grafvelden bevond zich een meer landelijk en agrarisch gebied, waarvan veel resten verloren zijn gegaan. In dit gebied zijn ongeveer 60 boerderijen teruggevonden. Deze boerderijen waren lager van hoogte, maar groter in omvang dan de huizen in de eerdergenoemde wijk, en lagen verder uit elkaar. Door hun betere staat van bewaring is het bovendien mogelijk deze boerderijen te reconstrueren (zie figuur 7). Het zijn waarschijnlijk woonstalhuizen, die bestaan uit een gedeelte om in te wonen en een gedeelte voor de dieren (Willemsen, 2009, p. 24).

Ribe

Ribe is een emporium in Denemarken, en is op dit moment de oudste, nog bestaande stad in Denemarken. De naam komt van het Latijnse woord 'Ripa', dat rivierbank of rivierkant betekent. Ribe ligt namelijk aan de gelijknamige rivier. De naam wordt voor het eerst genoemd rond 870 na Chr., in het boek Vita Ansgarii. Dit boek gaat over het leven van de aartsbisschop Ansgar en zijn leven in de negende eeuw, toen hij de eerste christelijke kerk in Denemarken oprichtte in Ribe (Brink & Price, 2008, p. 622; Sindbæk, 2022, p. 7; Søvstø, 2020, p. 129 en p. 133).

Aangezien Denemarken buiten het Romeinse Rijk lag, had Ribe, in tegenstelling tot Dorestad, geen Romeinse voorganger. Er is echter wel bewijs voor eerdere menselijke activiteit in het gebied. De eerste bewoning dateert uit de steentijd, zoals blijkt uit de vondst van vuurstenen artefacten. Tijdens het Neolithicum of de Vroege Bronstijd is er

voor het eerst sprake van nederzettingen. Daarnaast behoren de vroegste agrarische sporen in dit gebied tot smalle haakploegen. In de Vroege IJzertijd is er sprake van gecultiveerde velden. Boven deze features zijn er sporen gevonden van meer modernere ploegen, namelijk de keerploeg, deze komt uit de Late IJzertijd (Søvsø, 2020, p. 143).

Er zijn uit deze tijden wel een aantal dorpen bekend. Het dichtstbijzijnde dorpje is een kilometer ten noorden van de Sct. Nicolaj Gade, in Obbekjær-Parken, daterend uit de Vroege IJzertijd. Deze straat is een belangrijke plek in Ribe, hier zijn namelijk opgravingen geweest in 1973 (Søvsø, 2020, p. 47 en p. 144).

Een ander, iets groter dorpje lag twee kilometer van de Sct. Nicolaj Gade, vlakbij Øster vedsted, daterend uit de Vroege Duitse IJzertijd. Deze nederzettingen waren echter al lang verdwenen tegen de tijd dat Ribe gesticht werd. De weg die leidde naar het kruispunt van de rivier is hoogstwaarschijnlijk wel in gebruik gebleven (Søvsø, 2020, p. 145).

Ook in Dommerhaven heeft een belangrijke opgraving plaatsgevonden in 1974, deze site ligt in dezelfde straat als de hierboven genoemde opgraving. Tijdens deze opgraving is een waterput opgegraven, dit is het eerste wat gedateerd kan worden uit het huidige dorpje Ribe. De drie stukken hout van deze waterput kunnen gedateerd worden naar 695 (twee stukken van dezelfde boom) en 704. Alle drie de stukken hadden spinthout. Deze put moet dus gebouwd zijn in het jaar 704 of hierna. Er zijn ook nog vier andere stukken gevonden, die alleen uit kernhout bestaan, de ringen kunnen gedateerd worden tussen 660 en 679, wat dus betekent dat deze boom waarschijnlijk niet voor 707 is omgehakt. Waarschijnlijk zijn deze stukken dus gebruikt om de put te repareren. Het belang van deze waterput is dat het aantoont dat Ribe op dat moment voldoende belang en omvang had om te investeren in een permanente waterbron. Dit impliceert dat de activiteiten in het gebied destijds weken- of maandenlang voortduurden, zo niet reeds een permanent karakter hadden ten tijde van de aanleg van de put. Er is echter geen bewijs dat de locatie vóór het jaar 700 reeds werd bezocht. Daarom geldt circa 700 als de meest aannemelijke datering voor het ontstaan van de handelsactiviteiten op deze plek, en daarmee voor de opkomst van Ribe (Søvsø, 2020, p. 151).

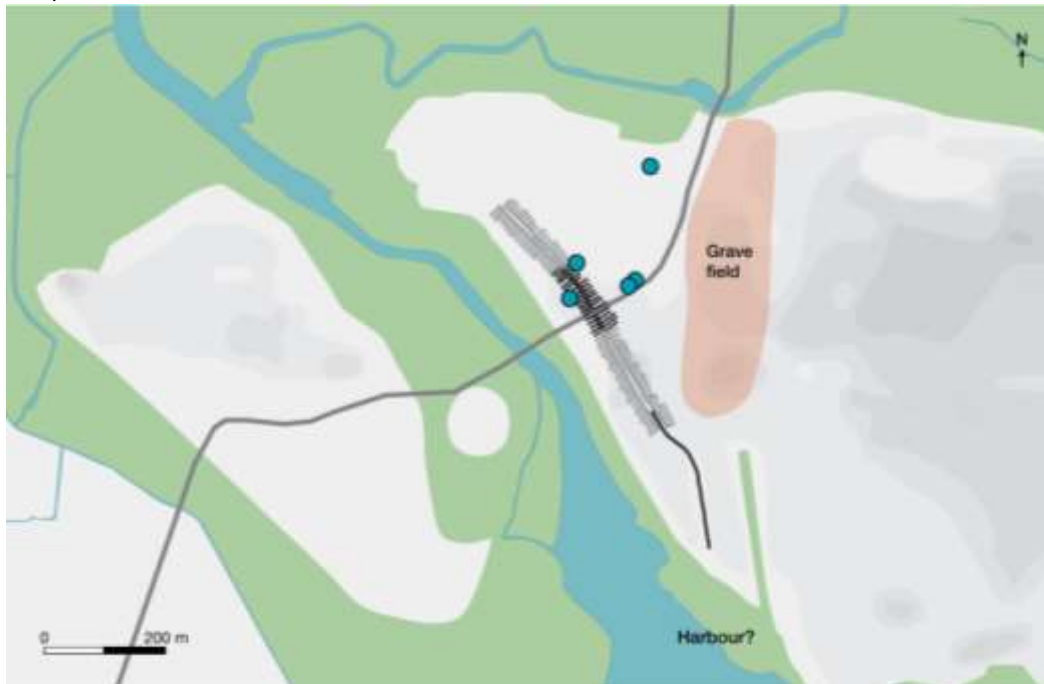

Figuur 8: Kaart van West-Denemarken met verschillende locaties. (Kaart uit Søvst, 2020, p. 101).

Zoals de bovenstaande alinea laat zien, blijkt uit archeologische vondsten en gegevens dat er vóór het jaar 700 geen sprake was van relevante bewoning. De eerdere bewoning die er wél had plaatsgevonden, was tegen de tijd van de opkomst van Ribe reeds lang verdwenen. De oorsprong van Ribe wordt gezien als een overeenkomst tussen de lokale aristocratie van Dankirke en Okholm (zie figuur 8) en Friese handelaren. Deze nederzettingen liggen beiden aan zee, maar hebben een minder goede verbinding met het land. De locatie van Ribe was hier een perfecte toevoeging, aangezien Ribe verbinding had met de hoofdroute op Jutland. De Friese handelaren, die misschien ook wel voor een gedeelte uit Dorestad kwamen, dreven dus waarschijnlijk ook al handel met Dorestad. Zelfs de Deense koning Ongendus zou betrokken kunnen zijn bij de stichting van Ribe (Myhre, 2003, p. 87; Søvst, 2020, p. 127 en p. 169).

De haven van Ribe bevond zich waarschijnlijk in een groot, uitgestrekt meer dat stroomopwaarts van de rivier lag (zie figuur 9). Langs de haven liep een weg die parallel aan de rivier was aangelegd en een verbinding vormde tussen de haven en de bebouwing. Het bewijs suggereert dat er in het emporium meer is gebouwd dan aanvankelijk werd aangenomen, waarbij de uitbreiding, zoals gebruikelijk in nederzettingen, in meerdere fasen heeft plaatsgevonden. Er is een sterke onderscheiding tussen deze fasen. In de eerste fase is alles nog onregelmatig gebouwd. In de tweede fase komt er meer regelmaat in. Waarschijnlijk hangt dit samen met het feit dat er later binnen de bevolking bouwvoorschriften zijn opgesteld. Het is echter ook mogelijk dat deze voorschriften door een lokaal bestuur zijn opgelegd, hetgeen een aanwijzing zou vormen voor de aanwezigheid van centrale sturing van bovenaf. In het gebied richting

het noordoosten van het emporium is er een minder dichte bebouwing (Søvsø, 2020, p. 169).

Figuur 9: Kaart van de omgeving van Ribe uit de achtste eeuw. De zwartgekleurde strepen zijn nauwkeurig in kaart gebrachte percelen, de grijsgekleurde zijn vermoedelijke percelen. De weg die de rivier kruist is de 'Droveway.' De begraafplaats ligt ten oosten van de 'Droveway.' De blauwgekleurde stipjes zijn waterputten. (Kaart uit Søvsø, 2020, p. 169).

Uit bovenstaande gegevens kan worden opgemaakt dat Ribe een 'Einstraßenanlage' opzet heeft. De straat langs de rivier had waarschijnlijk een breedte van 2 meter, en er waren vermoedelijk planken neergelegd. De breedte van deze planken laat zien dat het bestemd was voor voetgangers. De activiteiten in het emporium vonden vooral plaats in de huurkavels, waar er een verscheidenheid was aan ruil en ambacht activiteiten, wat zorgde voor een brede cultuur. Deze activiteiten worden in hoofdstukken 4 en 5 uitgebreid behandeld (Søvsø, 2020, p. 169).

De uitgespreide begraafplaats lag ten oosten van de 'Droveway,' die deel uitmaakt van de 'Hollow-ways,' een netwerk van wegen door Jutland. Deze wegen worden gekenmerkt door diepe sporen van paard en wagen, die zich door de eeuwen heen gevormd heeft. Deze begraafplaats had een grootte van ongeveer negen hectare. De begraafplaats omvatte zowel crematies als inhumaties, wat duidt op de aanwezigheid van individuen met diverse etnische en culturele achtergronden. Van de 100 opgegraven graven, was er een klein gedeelte begraven met christelijke gebruiken, waarschijnlijk afkomstig uit het zuiden. Deze graven zouden dus uit Friesland of het Frankische Rijk kunnen komen, wat dus aantoont dat het belangrijk is om de connectie tussen Dorestad en Ribe te onderzoeken (Croix et al., 2020, p. 4; Søvsø, 2020, p. 84 en p. 169).

Als er gekeken wordt naar de grafgraven, lijkt het merendeel van de graven vrouwen en kinderen te bevatten. Hierdoor kan ervan uitgegaan worden dat de bewoning in Ribe permanent was, in plaats van alleen in het seizoen. Indien de bewoning niet permanent zou zijn geweest, zou de aanwezigheid van vrouwen en kinderen aanzienlijk geringer zijn geweest, aangezien de nederzetting dan slechts tijdelijk werd bewoond en deze gezinnen elders verbleven. Ondanks de schijnbare afwezigheid van belangrijke gebouwen, zijn er wel waterputten gevonden die langere tijd zijn gebruikt. Grotere gebouwen zijn ook opgegraven rond het havengebied. Deze gegevens maken het een grote kans dat de bewoning in Ribe al permanent was vanaf de achtste eeuw. Dit betekent niet dat de activiteit altijd even groot was door het jaar heen (Croix, 2020, p. 468; Søvstø, 2020, p. 169).

Ribe had waarschijnlijk wel een eigen munterij, maar de munten zelf waren niet uniek. Voor 725 werden er verschillende sceatta's gebruikt, maar vanaf dat jaar zijn er nog maar 2 soorten munten gevonden. Tussen 725 en 800 een sceatta met op de ene kant Wodan en op de andere kant een monster (de zogenaamde Wodan-monster sceatta's), en tussen 800 en 850 een cent met een roghert op de ene kant en hert op de andere kant. Op de munten stond niet waar ze geslagen zijn. Deze munten konden dus waarschijnlijk gebruikt worden door heel Denemarken, en waarschijnlijk zelfs door het Friese Rijk en Angelsaksisch Engeland. Over de munten wordt in hoofdstuk 5 meer gesproken (Søvstø, 2020, p. 167).

Dit concludeert de opkomst van Ribe, hier volgt nu een kleine samenvatting van dit hoofdstuk. Als we terugkijken naar de betekenis van imitatie in deze scriptie, gemaakt om op iets anders te lijken, kan de lay-out en de architectuur met elkaar vergelekt worden. Beide emporia hebben een soortgelijke lay-out, namelijk de eerdergenoemde '*Einstraßenanlage*' als het gaat over het gebied waar de meeste activiteiten plaatsvonden, zoals de productie, de handel en de bewoning. De lay-out is niet precies hetzelfde. Dorestad ligt direct aan de rivier, terwijl Ribe een weg naar de rivier heeft. Maar dit is waarschijnlijk het gevolg van een andere ondergrond en een andere omgeving die een een-op-een imitatie onmogelijk maakt. In combinatie met de aanwijzingen dat Ribe vanaf het eerste moment permanent bewoond was, en de aannemelijke rol van de adel bij de stichting van Ribe, lijkt het mogelijk dat er gesproken kan worden van imitatie. In de volgende hoofdstukken wordt gesproken over de handel en productie van Dorestad en Ribe om meer detail toe te voegen aan deze preliminaire conclusie.

Hoofdstuk 4: Handel

Na een analyse van de ontwikkeling van Dorestad en Ribe, richt de aandacht zich nu op de archeologische vondsten die betrekking hebben op de handelsactiviteiten in beide emporia. Dit is van belang om de deelvragen: Loopt de groei van Ribe gelijktijdig met die van Dorestad, of ondergaat Ribe een latere groei?; Waren er duidelijke contacten tussen beide emporia? te beantwoorden. Er zal eerst gekeken worden naar Dorestad, en later in het hoofdstuk naar Ribe.

Voordat de handel in Dorestad dieper behandeld wordt, is hier tabel 1. In deze overzichtelijke tabel zijn de periodes te zien in welke de verschillende vondsten verhandeld werden, dit is voor zowel Dorestad als Ribe.

Handel	Dorestad	Ribe
Aardewerk	650-925 (d1)	700-900 (rm)
Barnsteen	775-925 (d4)	710-800 (r3)
Gewei	-	705-850 (ra)
Glas	500-1000 (d1)	700-900 (rs)
Munten	768-840 (dc)	650-1134 (r1)
Put van regenton/hout (C14)	620-830 (c) (d1)	1235-1295 (c) (r4)
Sarcofagen	700-900 (dw)	-
Stenen	700-900 (d1)	G.D.
Wetsteen	G.D.	G.D.
Zwaard	775-850 (d1)	-

Tabel 1: Tabel met informatie over wanneer de verschillende categorieën zijn verhandeld. G.D. betekent wel gevonden, maar geen data. (Aangepast van Ashby et al., 2015, p. 687; Botfeldt & Brinch Madsen, 1991, p. 103; Coupland, 1988, p. 5; Christensen, 1990, p. 176; Isings, 1980, p. 226; Madsen, 2004, p. 224; Mook en Casparie, 1980, p. 287, tabel 30; Søvst, 2020, p. 176; van Es et al., 1980, p. 152 en p. 162; van Es & Verwers, 2015, p. 243 en p. 318 en Ypey, 1980, p. 190).

Handel in Dorestad

De deelvragen richten zich op de chronologie van beide handelsplaatsen. Wickham (2005, p. 686), stelde dat Ribe in sterke mate werd beïnvloed door Dorestad; daarom is de bovenstaande tabel opgebouwd met jaartallen. Deze jaartallen zijn gebaseerd op de vondstdata uit de verschillende bronnen die voor deze tabel zijn geraadpleegd. 'G.D.' staat voor 'geen datum', wat aangeeft dat het object wel is aangetroffen, maar niet exact gedateerd kan worden.

De handel kwam van verschillende kanten over de rivieren, zie figuur 10. Over de Oude Rijn, deze ligt in het verlengde van de Kromme Rijn, kwam de

Figuur 10: Kaart waarop de handelsroutes van Dorestad te zien zijn. (Tekening uit Kosian et al., 2012, p. 15).

handel van Scandinavische kant. De bevolking uit het gebied ten oosten van Dorestad (in de afbeelding aangeduid als 'German') en uit het Zwarte Zeegebied bereikte Dorestad via de Rijn. De Angelsaksen kwamen over de Lek, terwijl de bewoners van wat nu Frankrijk is, de Waal en de Zoel eveneens de Lek gebruikten als toegangsrivier (Kosian et al., 2012, p. 15).

Doordat Dorestad op de hierboven beschreven locatie lag, kon het optimaal profiteren van het passerende verkeer. De handelsroutes konden Dorestad niet omzeilen, waardoor het emporium fungeerde als een soort permanente markt. Deze landschapslocatie maakt het aannemelijk dat Dorestad in eerste instantie organisch gegroeid kan zijn, en dat pogingen van de adel om over Dorestad te heersen pas later kwamen. Handelaren wisten dat iedereen langs het emporium kwam en besloten daarom hun voorraden uit te stallen en aan te bieden voor verkoop. Deze strategische ligging en concentratie van handel had een aanzienlijk effect op de welvaart van het emporium. De handel in Dorestad begon rond 630 met als hoogtepunt het jaar 830, en eindigde vervolgens rond het derde kwart van de negende eeuw (Coupland, 1988, p. 6; van Es & Wervers, 2015, p. 382; Wickham, 2005, p. 682; Willemsen, 2009, p. 115).

In het emporium werden diverse goederen verhandeld die van over de hele wereld afkomstig waren. Zo stuurde de kalief van Bagdad een witte olifant, die in 802 via Dorestad in Aken arriveerde. In dezelfde eeuw bereikte een Boeddhabeeldje, afkomstig uit India, Zweden, wederom via Dorestad. Daarnaast zijn ook in Dorestad zelf verschillende exotische objecten teruggevonden, zoals schelpen uit de Rode Zee en Syrisch glas (Prummel et al., 1983, p. 234; Willemsen, 2009, p. 129).

Er werden ook andere luxegoederen verhandeld. Glas is hiervan een goed voorbeeld. Het duurste glas wat er is gevonden komt uit het Perzische Rijk, zie figuur 11. Het is een beker zonder kleur, maar met versiering van goudverf of bladgoud aan de buitenkant. Waarschijnlijk is dit gebruikt in de kerk (Willemsen, 2009, p. 139).

Figuur 11: Foto van glazen beker uit Perzië. (Foto uit RMO).

Wat betreft glas kan worden vastgesteld dat de vondsten dateren vanaf circa 500 na Chr. Dit blijkt uit de aanwezigheid van diverse bekiers, waaronder trechterbekiers en steelbekiers. De trechterbekiers werden voornamelijk vervaardigd in de zesde eeuw, met voortzetting in

de zevende eeuw. Het is helaas niet bekend hoelang het duurde voordat het glas Dorestad bereikt had. De bekers zijn gevonden samen met materiaal dat uit de achtste en negende eeuw komt, vandaar de ruimere datering. De steelbekers komen waarschijnlijk uit Noord-Italië, omdat dezelfde bekers ook daar gevonden zijn, onder andere in Torcello (Isings, 1980, p. 226; Isings, 2010, p. 115).

Figuur 12: Kaart waarop te zien is wat de oorspronkelijke locatie van het hout is. A is pleistocene regio in Noord-Brabant en Vlaanderen. B is het Duitse Rijnland (oorsprong van het hout). C zijn de steden met 1: Domburg-Oostkapelle, 2: Dorestad, 3: Oegstgeest en Katwijk, 4: Ipswich en 5: Ribe. (Kaart door Doeve, uit ten Harkel et al., 2023, p. 60).

De hierboven genoemde voorwerpen zijn vanzelfsprekend uitzonderingen en kwamen niet op dagelijkse basis aan. Ze illustreren echter wel het wereldwijde belang van Dorestad. Hieronder wordt beschreven welke goederen wel deel uitmaakten van de reguliere handelsstromen.

Een van de belangrijkste verhandelde producten was wijn, afkomstig uit het zuidoosten.

Vooral wijn uit het Rijngebied kwam veelvuldig voor, zoals blijkt uit dendrochronologisch onderzoek: het hout van de teruggevonden vaten is afkomstig

uit het Rijnland en Hessen (zie figuur 12). Figuur 12 toont ook aan dat Ribe (nu. 5) deel uitmaakte van hetzelfde handelsnetwerk. De vaten werden dus niet teruggestuurd, maar vaak wel gerecycled in de vorm van bekisting voor waterputten. Soms werden er verschillende tonnen boven elkaar geplaatst, waarschijnlijk omdat het grondwaterpeil dieper zat. De wijn zelf werd of in Dorestad opgedronken, of verpakt in kleinere porties om verkocht te worden. Op deze manier kon er ook nog geld verdiend mee worden.

De vaten die in de waterputten zijn aangetroffen, zijn door middel van dendrochronologie gedateerd. Twee van deze vaten stammen uit het einde van de zevende eeuw, zeven uit het eerste kwart van de achtste eeuw. Vervolgens zijn zeventien vaten gedateerd in het tweede kwart van de achtste eeuw, respectievelijk vijf en drie vaten in het derde en vierde kwart van die eeuw. De laatste twee vaten dateren uit de

eerste helft van de negende eeuw (van Es & Wervers, 2015, p. 128 en p. 129; Willemsen, 2009, p. 129).

Als men het hout in het algemeen bestudeert, blijkt uit de C-14-dateringen van de eikenhouten palen die voor de bouw van de haven zijn gebruikt, dat deze palen tussen 620 en 830 zijn omgehakt. Deze dateringen zijn gecorrigeerd door Mook en Casparie (1980, p. 287) op basis van veronderstelde afwijking ten opzichte van het jaar dat de bomen zijn omgehakt.

Tijdens de opgravingen zijn voornamelijk fragmenten van aardewerk aangetroffen, hetgeen verklaarbaar is gezien hun functie als opslagmateriaal voor diverse goederen. In totaal zijn honderdduizenden scherven teruggevonden, waarvan circa 25.000 afkomstig zijn van de bovenzijde van de potten. Aan de hand van deze bovenrandfragmenten kan de oorspronkelijke omvang worden ingeschat. Aardewerk gaat snel kapot, dus er moet veel van geproduceerd worden. Op basis van de versieringen kan het aardewerk met een hoge mate van precisie worden gedateerd, aangezien zowel de vorm als de decoratie variëren per regio en tijdsperiode. 95% van het gevonden aardewerk lag in de haven en het woonterrein van de Noorderwijk. Op deze locatie vond het merendeel van het lossen en gebruik van de goederen plaats, waardoor hier ook het grootste deel van het materiaal beschadigd raakte (Willemsen, 2009, p. 131).

*Figuur 13: Foto van Badorf aardewerk.
(Foto uit RMO).*

Het merendeel van het aardewerk, circa 85%, betrof geïmporteerde producten. Meer dan driekwart hiervan is afkomstig uit het Rijnland, tussen Keulen en Bonn, bekend als Badorf-aardewerk (zie figuur 13). Een gedeelte is ook nog Mayen-aardewerk, dit komt uit de gelijknamige streek in de Eifel. Als er gekeken wordt naar het Badorf-aardewerk, dan is Dorestad echt een uitzondering in Nederland, omdat er dus zo veel scherven gevonden zijn. Van dit soort aardewerk is

er in de rest Nederland, verspreid over 500 vindplaatsen, 4000 randscherven gevonden. Het grootste gedeelte van de sites leverden slechts enkele tientallen scherven op. De datering van dit aardewerk is tussen de 650 en 925, deze datering komt van dateringen wat verzameld is van soortgelijke vondsten van buiten Dorestad (van Doesburg, 2009, p. 163; van Es et al., 1980, p. 151; Willemsen, 2009, p. 132).

Het hierboven beschreven aardewerk is onderverdeeld door de opgravers in twee series, A en B. Serie A bestaat uit voorwerpen die bedoeld zijn voor transport, bewaren en uitschenken van wijn, zoals amforen, tuitpotten en vaten. Serie B omvat keukengerei zoals kookpotjes en schaaltes. Een opvallend kenmerk van de grote opslagvaten is de aanwezigheid van kleibanden op de plaatsen waar normaal touwen zouden worden bevestigd. Deze banden dienen niet alleen als decoratie, vergelijkbaar met de stempels en patronen op het aardewerk, maar bieden ook extra grip tijdens het optillen (Willemsen, 2009, p. 133).

Hoewel er een aanzienlijke hoeveelheid aardewerk is gebroken, vertegenwoordigt dit slechts een klein deel van het totale volume goederen dat via Dorestad werd verhandeld. Het emporium kan gezien worden als de kern van de verspreiding van het aardewerk. Het is teruggevonden in Noord-Nederland, Noord-Duitsland, Engeland en Scandinavië, inclusief Ribe (Willemsen, 2009, p. 137).

De focus verschuift vervolgens van aardewerk naar stenen artefacten. Bijzondere objecten, zoals sarcofagen, werden geïmporteerd vanuit de Maaslandregio nabij Savonnières. Deze sarcofagen zijn vervaardigd uit het zachte, gele zandsteen dat daar voorkomt. Men gaat ervan uit dat deze al volledig afgewerkt arriveerden, aangezien het anders waarschijnlijk te zwaar zou zijn geweest voor transport. Deze sarcofagen werden voornamelijk gebruikt om hoge christelijke geestelijken in te begraven. De datering van deze sarcofagen is vastgesteld aan de hand van de archeologische context waarin zij zijn aangetroffen (van Es & Wervers, 2015, p. 243; Willemsen, 2009, p. 151).

Figuur 14: Foto van molensteen. (Foto uit RMO).

Daarnaast werden ook molenstenen verhandeld (zie figuur 14). Deze molenstenen zijn vervaardigd uit vulkanisch tefriet, een gesteente dat voornamelijk in de Duitse Eifel voorkomt. Omdat deze steensoort zo hard is, is het zeer geschikt om te gebruiken om graan of andere gewassen mee te kunnen malen. Zoals de naam al aangeeft, werden deze stenen ingezet in molens, waarbij altijd twee stenen boven elkaar werden geplaatst. De aandrijving van deze stenen werd mogelijk gemaakt met behulp van dieren, hoewel handmatige bediening eveneens mogelijk is geweest. Deze stenen werden zowel in Dorestad gebruikt, als

verder verhandeld naar Ribe (Feveille, 2009, p. 116; van Es & Wervers, 2015, p. 307; Willemsen, 2009, p. 151).

Een ander type stenen voorwerp zijn de wetstenen, die werden gebruikt voor het slijpen van scherpe gereedschappen. Deze wetstenen zijn vervaardigd uit diverse steensoorten, waaronder zandsteen en kalksteen. Het materiaal is vermoedelijk afkomstig uit het Rijngebied en de Ardennen. Voor deze stenen voorwerpen is geen specifieke datering bekend (van Es et al., 1980, p. 166).

Er zijn verschillende steensoorten verhandeld naar Dorestad. Het is echter vrijwel onmogelijk om de exacte herkomst van deze stenen vast te stellen. Graniet, dioriet en gneis zijn te vinden in Drenthe en rond Nijmegen, maar ook verder in het noorden van Duitsland en Scandinavië (van Es et al., 1980, p. 161).

Een ander materiaal wat veel gevonden werd in Dorestad was barnsteen. Barnsteen is gefossiliseerde hars, wat wordt gemaakt door bomen om de beschadigde stukken van bomen te herstellen. Het sluit de beschadigde stukken af, om schimmels, bacteriën en insecten af te kunnen weren. In totaal zijn er ongeveer 5000 stukken barnsteen gevonden. De herkomst van barnsteen kan niet met absolute zekerheid worden vastgesteld; het kan afkomstig zijn uit het Baltische gebied, maar ook uit het noorden van Nederland of Duitsland. De datering van het barnsteen is bepaald aan de hand van de context waarin het werd aangetroffen (Grimaldi, 2019, p. R861; van Es & Wervers, 2015, p. 318).

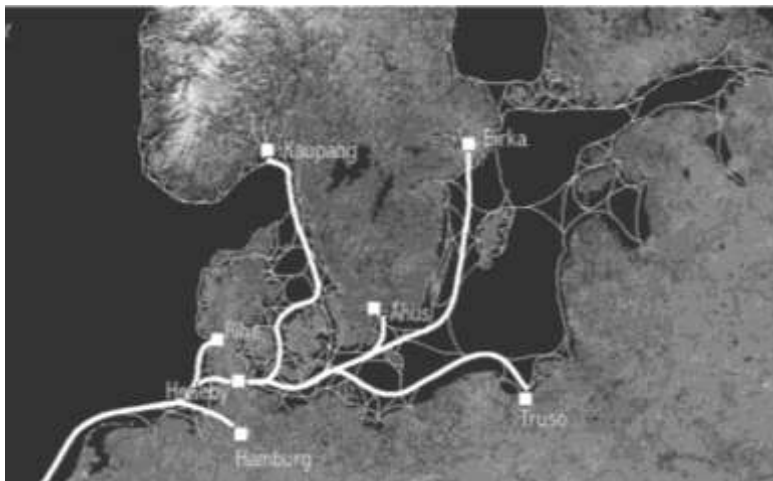
Er zijn tevens verschillende geïmporteerde munten gevonden. De datering hiervan kan enerzijds worden vastgesteld aan de hand van de context waarin de munten zijn gevonden, en anderzijds – belangrijker – aan de hand van de afbeeldingen op de munten zelf. In dit geval is de context echter bepalend, aangezien deze aangeeft wanneer de munten daadwerkelijk in Dorestad zijn achtergelaten. Deze komen onder andere uit Arles, Rouen (beide Frankrijk) en Milaan (Italië). Het is niet bekend of er munten uit Ribe in Dorestad gevonden zijn, maar er zijn wel sceatta's gevonden, deze werden geslagen in onder andere Ribe, maar ook in bijvoorbeeld Angelsaksisch Engeland. Later in het gedeelte over Ribe en vooral in het hoofdstuk over productie wordt uitgebreider gesproken over de munten (Coupland, 1988, p. 5).

Daarnaast is een gedamasceerd zwaard aangetroffen, dat vermoedelijk vervaardigd is tussen 775 en 850. Het gevest toont overeenkomsten met Vikingzwaarden, met name een exemplaar uit Stångebro. Het is onduidelijk of dit zwaard gemaakt is in Dorestad of

ergens anders, maar het wordt bij de handelsvoorwerpen geplaatst vanwege de gelijkenis van het gevest met Vikingzwaarden (Ypey, 1980, p. 190 en p. 203).

Tot slot zijn in de context van Dorestad glazen mozaïeksteentjes en vooral glazen kralen aangetroffen. Deze dienden als grondstof voor verdere bewerking tot kleine glasstukjes of kralen, die vervolgens verwerkt konden worden in sieraden. Het glas is afkomstig uit Noord-Italië, met name uit Venetië, en werd via Dorestad doorgevoerd naar Ribe. In Ribe zijn veel van deze steentjes teruggevonden, wat erop wijst dat ze daar werden verwerkt tot kralen. De datering is bepaald aan de hand van de context waarin de steentjes zijn aangetroffen. Ze werden reeds vanaf het begin van de handel in Dorestad verhandeld (van Es et al., 1980, p. 233; van Es & Wervers, 2015, p. 425; Willemsen, 2009, p. 138).

Handel in Ribe

Figuur 15: Kaart met handelsnetwerken tussen Ribe en andere emporia. De dunnere lijntjes zijn handelsroutes tussen lokale en kleinere nederzettingen. (Kaart uit Sindbæk, 2015, p. 129).

Ribe is, zoals eerder beschreven, specifiek gesticht met het oog op handel. Dit impliceert dat commerciële activiteiten vanaf het begin een centrale rol speelden. De toegangswegen naar Ribe verliepen

voornamelijk via zee, zie figuur 15. Landinwaarts was alleen bestemd voor de binnenlandse handel, omdat Ribe dus een goede verbinding had met de meest belangrijke handels- en transportroute naar het binnenland (Søvsø, 2020, p. 127).

In de achtste eeuw zijn er aanwijzingen voor beginnende contacten met het noorden van Denemarken, al waren deze nog niet grootschalig. Tegelijkertijd werden de handelsrelaties met het Friese Rijk en het Rijnland, waaronder Dorestad, sterker. Deze contacten bestonden mede omdat Ribe met steun van Friese handelaren was gesticht. In de negende eeuw deden belangrijke concurrenten van Ribe, maar ook handelscontacten, hun intrede, met name in de emporia Hedeby en, in mindere mate, Aarhus. Aan het begin van die eeuw werden de contacten met het noorden geleidelijk

intensiever, zoals blijkt uit de nauwkeurig vastgelegde stratigrafie (Søvsø, 2020, p. 171 en p. 176).

In de tiende eeuw lijkt de handel aanzienlijk te zijn afgenomen, ook al was de eerste christelijke kerk in Ribe al in het midden van de negende eeuw gesticht door de eerdergenoemde Ansgar. Vermoedelijk is dit te verklaren door de opkomst van de emporia Hedeby en Aarhus, al blijft dit niet met absolute zekerheid vast te stellen. Hier zal in hoofdstuk 6 meer over verteld worden.

Een mogelijke verklaring voor het beperkte aantal vondsten uit deze periode is dat artefacten uit de tiende eeuw mogelijk zijn toegeschreven aan de achtste of negende eeuw. Dit komt doordat men aannam dat Ribe in de tiende eeuw grotendeels onbewoond was. Dit is onder andere mogelijk voor vondsten zoals aardewerk en glazen kralen (Søvsø, 2020, p. 215).

In de elfde eeuw kan er definitief gezegd worden dat de tijd van het emporia Ribe voorbij is. Dit betekende echter niet het einde van Ribe zelf. Ribe had namelijk sinds ongeveer 855 een kerk, en wordt genoemd als bisschopszetel in geschreven bronnen. Er zijn in deze periode nog acht munten gevonden, waarvan er twee wijzen op verre handel. De eerste is afkomstig uit Londen, geslagen tussen 1029 en 1035, en de tweede komt uit Duitsland. De overige zes komen uit Denemarken zelf en zijn geslagen tussen eind tiende eeuw en begin elfde eeuw, waarvan een munt uit Aarhus, geslagen tussen 1042 en 1047 (Skre, 2008, p. 85; Søvsø, 2020, p. 210 en p. 217).

In het kort kan worden samengevat dat voornamelijk producten zoals geblazen glas en grondstoffen voor glas werden verhandeld naar Ribe. Ook wijn maakte deel uit van het handelsverkeer, mogelijk vervoerd in het bovengenoemde glas (Søvsø, 2020, p. 171).

Een gedeelte van het hout, en dan zijn het vooral een aantal duigen van de vaten, zijn ook geïmporteerd. Deze konden namelijk niet gelinkt worden aan de bekende dendrochronologische gegevens in Denemarken en er is bewijs gevonden dat het hout uit het Rijnland in Duitsland komt, zie ook figuur 12 (Christensen, 1990, p. 176; ten Harkel et al., 2023, p. 59).

Wat betreft aardewerk is in Ribe, net als in Dorestad, een grote hoeveelheid Badorf-aardewerk en Reliefband-amforen aangetroffen. Daarnaast werden in de negende eeuw ook Muschelgrus- (schelpgruis) en Tating-aardewerk verhandeld. Beide soorten aardewerk zijn afkomstig uit het Rijnland en werden eveneens via Dorestad verhandeld.

Er wordt in de tiende eeuw nog wel wat Pingsdorf-aardewerk gevonden, dat afkomstig is uit het Rijnland (Sindbæk, 2015, p. 121; Søvstø, 2020, p. 176 en p. 210).

Als er gekeken wordt naar stenen, zijn er wetstenen, molenstenen en zeepstenen (steatiet) verhandeld. Onderzoek loopt momenteel naar de herkomst van de wetstenen, die mogelijk uit Caledonische leisteen in Noorwegen afkomstig zijn. De molenstenen zijn afkomstig uit de Duitse Eifel en werden via Dorestad naar Ribe doorverhandeld.

Zeepsteen werd gebruikt voor het vervaardigen van artefacten; hiervoor is echter geen datering bekend (Feveille, 2009, p. 116; Hansen & Cecilie, 2009, p. 19; Søvstø, 2020, p. 176; Resi, 2011, p. 393).

Figuur 16: Foto van onbewerkte barnsteen. (Foto uit Sindbæk, 2023, p. 320).

In Ribe is bovendien een aanzienlijke hoeveelheid barnsteen aangetroffen, in totaal 1.909 stukken, waarvan 1.741 onbewerkt (zie figuur 16). Zoals eerder besproken in het gedeelte over de handel in Dorestad, is de exacte herkomst van het barnsteen onbekend, maar het is aannemelijk dat het met Ribe verhandeld werd. In het hoofdstuk van productie wordt hier meer over verteld (Botfeldt & Brinch Madsen, 1991, p. 103).

Daarnaast werd gewei verhandeld, afkomstig uit het noorden. Dit gewei werd voornamelijk gebruikt voor de vervaardiging van kammen. Of deze kammen verder verhandeld werden, is niet met zekerheid bekend, maar dit wordt wel als aannemelijk beschouwd. De datering van het gewei ligt tussen 705 en 850, bepaald via de stratigrafie van de omliggende artefacten (Ashby et al., 2015, p. 687; Søvstø, 2020, p. 171).

Zoals in het eerder beschreven stuk over Dorestad, werden er verschillende soorten kralen geïmporteerd in Ribe. Dit betrof metalen kralen en diverse soorten glazen kralen, die voornamelijk uit Venetië afkomstig waren. Tegen het einde van de achtste eeuw begonnen ook glazen kralen uit het Nabije Oosten te verschijnen, die uiteindelijk de productie en handel in deze kralen leken over te nemen. Deze kralen werden verhandeld

via Dorestad. In het volgende hoofdstuk worden deze kralen verder uitgelicht (Sode & Feveile, 2002, p. 7 en p. 14; Sode, 2004, p. 95; Søvstø, 2020, p. 176).

Terugkijkend op het begrip van de term imitatie kan er dus geobserveerd worden dat het handelsnetwerk vanuit het Rijnland, de Eiffel en Venetië naar Dorestad al bestond, en dit vervolgens werd doorgetrokken naar Ribe, wat een zeer sterke relatie met Dorestad leek te hebben. Later kwam hier nog de handelsroute vanuit het Nabije Oosten bij.

Tegelijkertijd begon Ribe wel een eigen netwerk op te bouwen, voornamelijk naar het noorden. Vervolgens ga ik het nu hebben over de productie in beide emporia.

Hoofdstuk 5: Productie

Aangezien in het voorgaande hoofdstuk de nadruk lag op de handel – een essentieel maar niet uitsluitend kenmerk van een emporium – richt dit hoofdstuk zich op de productie. De chronologische ontwikkeling van productie is belangrijk om te vergelijken, dit ook met het oog op de eerdere interpretatie van het begrip imitatie. Dit is belangrijk om de volgende deelvragen te kunnen beantwoorden: Loopt de groei van Ribe gelijktijdig met die van Dorestad, of ondergaat Ribe een latere groei?; Waren er duidelijke contacten tussen beide emporia?

Voordat de productie in Dorestad dieper behandeld wordt, is hier tabel 2. In deze overzichtelijke tabel zijn de periodes te zien in welke de verschillende vondsten geproduceerd werden, dit is voor zowel Dorestad als Ribe.

Productie	Dorestad	Ribe
Aardewerk	600-925 (d1)	700-900 (rm)
Accessoires	G.D.	-
Barnsteen	775-925 (d4)	710-800 (r3)
Bewerkt bot en gewei	630-925 (d4)	710-800 (r3)
Broche	700-800 (d1)	725-800 (r2)
Glas	500-1000 (d1)	700-900 (rs)
Leer	768-814 (dg)	700-900 (r3)
Munten	630-855 (dw)	650-1018 (r1)
Zwaard	700-850 (d1)	-

Tabel 2: Tabel met informatie over wanneer de verschillende categorieën zijn geproduceerd. (Aangepast van Bendixen, 1981, p. 64; Botfeldt & Brinch Madsen, 1991, p. 101; Brinch Madsen, 1984, p. 37; Groenman-Van Waateringe, 1976, p. 194; Hatting, 1991, 43; Isings, 1980, p. 226; Madsen, 2004, p. 224; Nielsen, 1991, p. 90; Sode, 2004, p. 83; van Es et al., 1980, p. 152 en p. 174; van Es en Verwers, 2015, p. 318 en p. 334; Willemsen, 2009, p. 118 en Ypey, 1980, p. 190).

Productie in Dorestad

Het belangrijkste wat in Dorestad geproduceerd werd waren munten.

Zoals eerder beschreven in hoofdstuk 2, beschikte Dorestad over een eigen munt

en dus over een eigen muntslag. Deze munten werden gemaakt vanaf circa 630 tot circa 855 na Chr. Het feit dat Dorestad in staat was een eigen munt te slaan, kan worden gezien als een aanwijzing voor de relevantie van het emporium. In eerste instantie werden munten vervaardigd uit goud, maar later werd overgestapt op zilver (Willemsen, 2009, p. 118).

De eerste munten uit Dorestad werden vervaardigd in de periode 630–650 na Chr. Dit waren kleine gouden munten, met een diameter van ongeveer 1,2 centimeter en 1,2 gram waren. Deze munten stonden bekend onder de naam *tremissus* of *triëns* (zie figuur 17). Op de ene zijde staat een kruis met de naam 'Madelinus,' en op de

Figuur 17: Foto van triëns van Madelinus. (Foto uit RMO).

andere zijde een zijaanzicht van een mannenhoofd met daaromheen de tekst 'Dorestat fit.' Madelinus is een bekende muntmeester uit deze tijd die in het eerste gedeelte van de zevende eeuw in Maastricht heeft gewerkt. Daarna is de muntmeester mogelijk naar Dorestad verhuisd, of hij reisde rond en sloeg munten op verschillende locaties waar hij zich bevond (van Es & Verwers, 2015, p. 378; Willemsen, 2009, p. 117).

Deze munten hadden een standaardwaarde en werden vaak nagemaakt. Dit was niet problematisch, aangezien de 'nepmunten' doorgaans hetzelfde goudgehalte hadden als de originele munten. Deze zogenoemde 'pseudo-Madelinus'-munten zijn onder meer gevonden in graven uit circa 675 in Geldrop (De Kort et al., 2024, p. 314; Willemsen, 2009, p. 118).

Als we naar de achtste eeuw kijken, is er te zien dat de gouden munten verdwenen zijn en de zilveren sceatta's het hebben overgenomen. Deze komen uit het Merovingische Rijk en werden ook in Ribe gebruikt. Deze komen later in dit hoofdstuk aan bod.

Vervolgens is er te zien dat het Karolingische Rijk de macht heeft gegrepen. De nieuwe koning, Pepijn de Korte, liet nieuwe munten slaan. Deze munten, genaamd *denarius* (meervoud *denarii*) of duit, meten 2 centimeter en wegen 1,2 gram. Op de ene zijde staat een kruis als representatie van het christendom en een strijdbijl, samen met de naam 'pipi,' dit is de afkorting van Pepijn de Korte, vader van Karel de Grote. Op de andere zijde staan de letters 'RP' of 'RF,' verwijzend naar *Rex Pipinus* (koning Pepijn) of *Rex Francorum* (koning van de Franken). Opvallend is dat vanaf deze periode de naam van de muntmeester niet langer werd vermeld. Dit duidt erop dat de koning het belangrijker vond zijn eigen stempel op de munt te zetten, in plaats van de individuele maker (van Gelder, 1980, p. 212; Willemsen, 2009, p. 118).

Deze munten vormden een belangrijke vernieuwing, aangezien zij de monetaire eenheid herstelden: er circuleerde voortaan één muntsoort, in plaats van de veelheid aan varianten die kenmerkend was voor het voorgaande Merovingische Rijk. Deze duiten droegen dus enerzijds de naam van de koning, en anderzijds een symbool dat correspondeerde met de plaats van muntslag. De eerdergenoemde strijdbijl verschijnt ook op de munten van Karel de Grote, wat suggereert dat dit symbool mogelijk specifiek stond voor de muntplaats Dorestad (van Gelder, 1980, p. 212; Willemsen, 2009, p. 118).

In de negende eeuw, onder het bewind van Lodewijk de Vrome, zoon van Karel de Grote, werden diverse soorten duiten geslagen met verschillende afbeeldingen. De meest voorkomende munten, geslagen tussen 818 en 839/840, droegen op de achterzijde het

Figuur 18: Foto van munt met gebouwtje. (Foto uit RMO).

symbool van de plaats waar ze werden geslagen. In het geval van Dorestad stond op de munt van boven naar beneden eerst de inscriptie *dor-esta-tus* tot 823; vanaf dat jaar werd een gebouw afgebeeld met daaromheen de tekst *Cristiana Religio* (zie figuur 18). Wat het gebouw moet voorstellen is niet helemaal zeker, maar het zou een verwijzing naar de Romeinse Oudheid kunnen zijn. Als we kijken naar Romeinse munten (figuur 19), zien we dat hier ook vaak gebouwen op staan. Voor de Romeinen was dit een culturele traditie. Het is dus goed mogelijk dat Lodewijk de Vrome met zijn munten een bewuste link wilde leggen met het Romeinse Rijk door dit voorbeeld na te volgen. Met deze munt kon door het hele Karolingische Rijk betaald worden, het kan dus gezien worden als de euro uit die tijd. Op de voorkant staat een kruis, met daaromheen de naam van de keizer (Coupland, 1988, p. 14; Elkins, 2015, p. 1; Willemsen, 2009, p. 120).

Figuur 19: Foto van Romeinse munt met de afbeelding van Augustus en een Romeins gebouw. (Foto uit Elkins, 2015, p. 61).

De opvolger van Lodewijk de Vrome in het West-Frankische Rijk, waar Dorestad toen lag, was Lotharius I. Zijn munten lijken sterk op die van Lodewijk: op de voorzijde staat een gelijkarmig kruis met daaromheen *Lotharius Imp.* (Imp. = imperator, opperbevelhebber van het Romeinse Rijk). Het herhalen van dit symbool toont dat ook Lotharius de connectie met het Romeinse Rijk belangrijk vond. Op de achterzijde staat hetzelfde gebouw als op Lodewijks munten, met *Dorestatus Mon.* (Mon. = monetarius, muntmeester van Dorestad). Deze munten, geslagen tussen 840 en 855, werden eveneens veelvuldig nageemaakt (Berger, 1953, p. 493; Coupland, 1988, p. 15; Willemsen, 2009, p. 121).

Munten waren dus heel belangrijk voor Dorestad, maar dat was niet het enige wat er geproduceerd werd. Naast munten werden ook veel andere producten geproduceerd en verhandeld, maar omdat ze in Dorestad geproduceerd zijn, vallen ze onder dit hoofdstuk.

In het vorige hoofdstuk werd het percentage geïmporteerd aardewerk besproken. Aangezien ongeveer 85% van het aardewerk geïmporteerd was, werd circa 15% in Dorestad zelf geproduceerd. Dit gebeurde voornamelijk met de hand, ter plaatse, en betrof vooral kogelpotten. Deze potten waren voornamelijk bestemd voor eigen gebruik

en niet voor de handel, en hadden niet de verfijnde versieringen en afwerkingen van het geïmporteerde aardewerk (Willemsen, 2009, p. 132).

Net als andere plaatsen in de vroege en late middeleeuwen kende Dorestad een bloeiende productie van bewerkt bot en gewei. De gevonden objecten waren vaak afval: ze werden weggegooid omdat ze oud of kapot waren, per ongeluk in het water terecht kwamen, of restmateriaal van het productieproces vormden. Het meest opvallende is een 26-delig spel set met dobbelsteen. Het is gemaakt van walvisbot of gewei. Het bewerken van bot en gewei vond in Dorestad feitelijk al vanaf het begin plaats. Als startpunt wordt daarom in tabel 2 het jaar 630 gehanteerd, het jaar waarin de naam Dorestad voor het eerst op munten verscheen, omdat het emporium vanaf dat moment voldoende relevant was. Het bot en het gewei komen hoogstwaarschijnlijk van dieren die gebruikt zijn voor consumptie, vrijwel alles van het dier werd op een of andere manier gebruikt. Hetzelfde geldt vermoedelijk voor walvisbotten, aangezien walvisjacht in die tijd plaatsvond en de inwoners van Dorestad hier waarschijnlijk ook aan deelnamen (Clason, 1980, p. 240; De Smet, 1981, p. 304; van Es en Verwers, 2015, p. 334).

Het gevonden leer in Dorestad is door de vochtige grond slecht bewaard gebleven. De meeste vondsten kwamen uit putten en voormalige rivierbeddingen, waardoor slechts een klein deel intact is gebleven. In totaal zijn er 17 stukken leer gevonden. Het is helaas niet bekend of er hier sprake was van een grootschalige leerproductie. Wat wel opvalt is dat de snijmethode buitengewoon zuinig is, uit een stuk schapen- of geitenleer kunnen 4 tot 5 schoenen gesneden worden. Dit zou kunnen wijzen op een professionele specialisatie (Groenman-Van Waateringe, 1976, p. 191 en p. 194).

Er zijn in Dorestad meerdere glazen voorwerpen gevonden, waaronder bekers, die hier ook geproduceerd lijken te zijn. Dorestad heeft namelijk in vergelijking met andere sites die gedateerd zijn tot de Karolingische periode, een grote collectie van glazen voorwerpen. Er kan dus worden aangenomen dat Dorestad een eigen glasproductie had, vooral van tunnelbekers en andere diepe glazen. De glazen met de randen die naar binnen zijn gevouwen komen uit de laat achtste eeuw tot begin negende eeuw. Het merendeel heeft afgeronde randen, deze komen uit de negende en tiende eeuw. Sommige van de bekers zijn gedecoreerd. Deze bekers komen uit het Karolingische tijdperk (Isings, 1980, p. 227).

In Dorestad zijn enorme hoeveelheden barnsteen (amber) gevonden. Zelfs hele grote stukken die nog gebruikt konden worden, dus het is een grote kans dat het om een opslaglocatie ging. Van dit barnsteen werden dingen gemaakt zoals kralen en amuletten. Helaas valt er nog weinig over te zeggen, omdat er geen methode bestaat om de herkomst van het barnsteen vast te stellen. Er zijn hele grote aders in Zweden en Letland, en daar vond ook handel plaats, maar het kan ook aangespoeld zijn. De datering van het barnsteen is vastgesteld aan de hand van de context waarin het werd gevonden (van Es & Verwers, 2015, p. 318; Willemsen, 2009, p. 125).

Figuur 20: Foto van gesp. (Foto uit RMO).

gespen, zoals geïllustreerd in figuur 20. Deze konden gebruikt worden voor broeken, maar ook voor schoenen en tassen. Er is helaas geen datering bekend (Willemsen, 2009, p. 40).

De broches, ook wel fibula (meervoud fibulae) genoemd, dienden om kleding dicht te maken of lagen kleding bij elkaar te houden. De fibulae variëren van kleine speldjes tot rijkversierde exemplaren, met als hoogtepunt de fibula van Dorestad (zie figuur 21). Tevens is er ook de schildpadfibula gevonden, deze lijkt op de Scandinavische variant. De schildpadfibula uit Dorestad is in tegenstelling tot de Scandinavische variant (deze is versierd

door middel van reliëf) versierd door middel van het inkrassen van de patronen, wat is geïnterpreteerd als bewijs dat dit een plaatselijk gefabriceerde imitatie was. De Scandinavische varianten worden later in het gedeelte over Ribe in dit hoofdstuk beschreven (Willemsen, 2009, p. 42).

In Dorestad werden ook juwelen en accessoires vervaardigd, zoals broches, spelden en riemen. Ze dienden vooral om sociale status te tonen: hoe rijker versierd, hoe hoger de status van de drager. Riemen kwamen voor een grootte van 5 millimeter tot 5 centimeter breed. Aan het uiteinde van riemen waren

Figuur 21: Foto van fibula van Dorestad. (Foto uit RMO).

De belangrijkste productie en handel in Dorestad betrof wapens. Frankische wapens waren op een speciale manier gemaakt, ze werden namelijk 'gedamasceerd.' Dit is een speciale techniek waar er twee verschillende soorten staal, een met veel en een met weinig koolstof, gecombineerd werden. Dit zorgde voor een unieke combinatie, namelijk staal dat zowel hard als buigzaam was. Deze zwaarden waren zo populair bij de Vikingen dat Karel de Kale, zoon van Lodewijk de Vrome, in 864 het verbod instelde om ze aan Scandinavische gebieden te verkopen. Hiermee ontstond een van de eerste bekende wapenembargo's. Ondanks het verbod bleef de handel echter op clandestiene wijze doorgaan. De zwaarden, gevonden in de omgeving van Dorestad, zijn gedateerd tussen 700 en 850 (Broner, 2017, p. 17; Willemsen, 2009, p. 126; Ypey, 1980, p. 190).

Productie in Ribe

Ook Ribe beschikte, net als Dorestad, over een eigen muntslag voor het produceren van munten. Hier werden sceatta's geslagen. Het is echter onzeker welke specifieke sceatta's in Ribe zijn geslagen, omdat deze munten geen kenmerken droegen zoals de naam van de muntmeester, een locatieaanduiding of andere herkenningstekens. Sceatta's waren kleine zilveren munten, ter grootte van een centimeter, en hadden een gewicht van iets meer dan een gram. Tot 2016 zijn er slechts 218 van gevonden in Ribe. Van de gevonden munten blijkt dat deze, afgezien van de onvermijdelijke slijtage, niet bewust kapotgemaakt of bewerkt zijn. Dit duidt erop dat het muntsysteem waarin ze werden gebruikt vergelijkbaar was met ons huidige systeem van betaalmiddelen. De munten hadden een vaste, symbolische waarde, onafhankelijk van het gehalte zilver of goud, die ook gerespecteerd werd door iedereen. Er is ook nog de mogelijkheid dat niet alle verkopen via de sceatta's gingen. Er kan dus aangenomen worden dat ruilhandel en een goedereneconomie nog een grote rol speelden in Ribe (Bendixen, 1981, p. 77; Søvstø, 2020, p. 165 en p. 167).

Het gebruik van munten in Ribe was opvallend voor die regio. Ribe was de eerste plek in Denemarken waar munten daadwerkelijk werden geslagen, gebruikt en geaccepteerd als betaalmiddel. In andere delen van Denemarken was de goedereneconomie nog dominant. Dit kan ook komen doordat Ribe graag een sterkere verbinding wilde met de andere handelslocaties, omdat ze zagen dat de monetaire economie in de andere emporia belangrijk was. De reden dat de munten er anders uitzagen, met het oog op het begrip van imitatie, is waarschijnlijk omdat Ribe er toch een persoonlijke draai aan wilde geven, naast het deelnemen aan de economie door de andere emporia. De expliciete verwijzingen naar zowel het Romeinse rijk als het christendom op de Frankische munten

had immers weinig belang voor het nog heidense Ribe, dat bovendien buiten het gebied van het voormalige Romeinse rijk lag. Vanaf de negende eeuw werden munten ook gebruikt in Hedeby, en als versneden goud in Kaupang en Birka. Pas vanaf de tiende eeuw verspreidde het gebruik van munten zich wijd in Denemarken (Skre, 2017, p. 279).

Naast de afbeeldingen op de munten, komen er ook allerlei abstracte tekens voor, zoals rondjes, lijnen, hoeken, kegels, of combinaties hiervan. Er wordt vermoed dat deze tekens mogelijk verwijzen naar het jaar waarin de munt is geslagen, maar dit is niet met zekerheid vastgesteld (Bendixen, 1981, p. 64).

Tussen 700 en 725 werden er verschillende munten geslagen met allemaal andere afbeeldingen. Voorbeelden hiervan zijn munten met runen erop, en dan vooral continentale runen. Maar ook munten met afbeeldingen van stekelvarkens of de god Wodan kwamen voor (Feveile, 2008, p. 61; Søvstø, 2020, p. 166).

Figuur 22: Foto van de wodan/monster munt. (Foto uit Søvstø, 2020, p. 167).

Vanaf 725 ontstond er een monopolie op het gebied van muntsoorten. Deze monopolie was waarschijnlijk mogelijk doordat een centrale autoriteit, vermoedelijk de koning, de macht had om te bepalen welke munten geslagen mochten worden. Hiervoor was ook een werkende muntslag nodig, die meer dan een eeuw actief bleef. Tussen 725 en 800 werd er nog maar een munt geslagen. Op deze munt stond een afbeelding van de god Wodan, en een monster (zie figuur 22). Deze munten zijn ook teruggevonden in Angelsaksisch

Engeland, in de Friese regio's en in Dorestad. Dit laat zien dat de munten op meerdere locaties werden geslagen en dat ze breed geaccepteerd werden als betaalmiddel. Het grote verschil tussen de munten van Dorestad die geslagen zijn onder Madelinus en onder de leiders van het Karolingische Rijk en de munten van Ribe, is dat de munten van Ribe niet de naam van de locatie, maar ook niet de muntmeester, of de koning/heerser op een van de kanten van de munten hebben geplaatst. Het is dus vrijwel onmogelijk om na te gaan waar de munten die geslagen zijn ten tijde van het Merovingische Rijk vandaan komen. Dit is dus bewijs voor een groot handelsnetwerk door heel Noord-Europa heen, waar in ieder geval met deze munten betaald konden worden (Bendixen, 1981, p. 66; Søvstø, 2020, p. 166).

De volgende verandering vond plaats rond het jaar 800. Vanaf dat moment werden de munten breder en platter, en kregen ze een nieuwe afbeelding. Op de voorzijde stond nu

een afbeelding van een hert, terwijl de keerzijde een gezicht met stekelig haar en een baard afbeeldde. Deze munten vormen de laatste serie die in Ribe werd geslagen (Bendixen, 1981, p. 75; Søvstø, 2020, p. 176).

In Ribe werd er aardewerk geproduceerd, maar het was niet op grote schaal, en het lijkt erop dat het alleen voor eigen gebruik was. Omdat het voor eigen gebruik was, werd het gemaakt in dezelfde periode dat Ribe aardewerk importeerde. Het werd voornamelijk gemaakt in de individuele huishoudens, of binnen de lokale gemeenschap. Het aardewerk was ruw en met de hand vervaardigd, gebakken bij lage temperaturen, waardoor het erg poreus is. Het werd getemperd met zand, grind of gebroken graniet. De datering van dit aardewerk ligt tussen 700 en 900, gebaseerd op de context waarin het is gevonden (Madsen, 2004, p. 224).

Het bewerken van bot en gewei was een belangrijk ambacht in Ribe. Er werd een breed scala aan objecten geproduceerd, waaronder spelden, spelstukken en spindelkransen. Het meest karakteristieke waren de kammen, vaak ingewikkeld en rijkelijk versierd, en meestal gebruikt als persoonlijk voorwerpen. Deze laten zowel een chronologische evolutie zien, als regionale patronen die gelinkt kunnen worden aan culturele identiteit. In het begin waren de versieringen eenvoudig, en naarmate het ambacht verder evolueerde werden de versieringen steeds persoonlijker en uitgebreider (Hatting, 1991, 43; Qvistgaard & Sindbæk, 2023, p. 283).

De vondsten van leer in Ribe wijzen op een productie van leren producten, hoogstwaarschijnlijk schoenen. Twee derde van de gevonden leerresten is afkomstig van ossenhuid, maar ook andere soorten leer zijn aangetroffen. Voor de bovenkant van de schoenen werd voornamelijk zachter leer gebruikt. De schoenen hebben een specifieke afsnijding, wat er op kan wijzen dat dit type gemaakt is in Ribe. Het leer dateert van 700 tot 900, een datering die is vastgesteld op basis van de context waarin het werd gevonden (Nielsen, 1991, p. 90).

Figuur 23: Foto van glazen kralen gemaakt in Ribe. (Foto van Torben Sod, uit Bencard et al., 2004, p. 92).

Zoals in het vorige hoofdstuk al beschreven, werden de glazen kralen geïmporteerd vanuit Venetië en het Nabije Oosten via Dorestad. Daarnaast werden ze ook lokaal geproduceerd in Ribe zelf (zie figuur 23). De productie vond plaats tot tegen het einde van de

negende eeuw, toen de import vanuit het Nabije Oosten de productie overnam. In de periode dat Ribe als handelsstad in Denemarken functioneerde, is duidelijk sprake van een grootschalige productie van glazen kralen. De gebruikte technieken lijken vrijwel identiek aan die in Åhus in Zweden. Het is mogelijk dat dezelfde familie in beide plaatsen verantwoordelijk was voor de productie, of dat het in ieder geval makers van dezelfde traditie betreft (Sode, 2004, p. 83).

Figuur 24: Foto van bewerkt en gepolijst barnsteen. (Foto uit Sindbæk, 2023, p. 325).

De “productie” van barnsteen bestond voornamelijk uit het bewerken van het verkregen materiaal, in plaats van het vervaardigen ervan. Toch is het belangrijk om dit te benoemen, omdat het bewerkte barnsteen bijvoorbeeld werd gebruikt voor het maken van sieraden. Bij de natuurlijke barnstenen kralen werd doorgaans alleen een biconisch of cilindrisch gat gemaakt. De platte, vierkante kralen werden geslepen aan de zijkant, zodat ze wat ronder werden. Wanneer het barnsteen niet brak – wat overigens vaak gebeurde – werd het verder gesneden en in sommige gevallen gepolijst (zie figuur 24). De datering van deze vondsten ligt tussen 710 en 800, bepaald aan de hand van de context van de opgraving (Botfeldt & Brinch Madsen, 1991, p. 101).

In Ribe zijn ook 191 gietvormen gevonden met de afdrukken van de voorwerpen waarvoor ze bedoeld waren. De voorwerpen zelf zijn niet teruggevonden, maar de vormen zijn zo goed bewaard gebleven dat er een duidelijke weergave van de oorspronkelijke objecten kan worden gemaakt. Bij sommige gietvormen was het echter onmogelijk om het voorwerp nauwkeurig te identificeren. Van deze 191, zijn er ongeveer 100 gevonden van schildpadbroches. De broches die gemaakt zijn, werden dus in de gietvormen gegoten, waardoor er een mooi reliëf werd gevormd in de broches, in de vorm van een patroon van een schildpad. Het is dus zeker dat deze in Ribe geproduceerd werden. Op basis van typologische datering, zijn deze gemaakt tussen 725 en 800. Hoewel deze methode van dateren minder nauwkeurig is, kan zij geacht worden voldoende betrouwbaar te zijn, gezien de huidige kennis over de perioden waarin Ribe als emporium actief was. De schildpadfibula gevonden in Dorestad is op deze broches gebaseerd, wat dus wijst op een link van imitatie de andere kant op. Echter, deze werd niet versierd met reliëfs, maar door middel van het inkrassen van de figuren (Brinch Madsen, 1984, p. 37).

Deze broches kunnen deel uitmaken van het assortiment van een soort juwelier. Een groot gedeelte van de kralen die gemaakt zijn van barnsteen en glas die zijn gevonden, lijken gericht op de gewone bevolking, in plaats van op de adel. Omdat de productie van deze kralen zo groot was, kan er van uit gegaan worden dat het geen luxe item was, en dus voor de gewone bevolking bestemd was (Søvsø, 2020, p. 171).

Terugkijkend op het begrip van de term imitatie, is er in dit opzicht niet met 100% zekerheid te zeggen dat er volledige imitatie is. Echter, vooral in het geval van muntproductie kan het zijn dat dit idee bewust uit de Frankische wereld werd geïmiteerd, maar dat Ribe er voor een gedeelte een eigen draai aan wilde geven. Dit soort processen gingen wel beide kanten op: de schildpadfibula uit Dorestad was immers een imitatie van de Deense schildpadfibulae met een eigen invulling van de decoratie.

Hoofdstuk 6: Vikingen en ondergang

In de vorige hoofdstukken is gesproken over de opkomst, de handel en de productie van Dorestad en Ribe. In dit hoofdstuk wordt beschreven welke invloed de Vikingen op Dorestad hadden, hoe het verval van beide emporia is verlopen, en welke rol de Vikingen hebben gespeeld in de ondergang van Dorestad, ondanks de sterke handelscontacten tussen Dorestad en Ribe.

Ondergang van Dorestad

Ten eerste moet er gezegd worden dat er bewijs is dat Deense handelaren aanwezig waren in Dorestad aan de hand van enkele vondsten die waarschijnlijk het persoonlijke bezit waren van een handelaar, waaronder een zilveren arm ring van Scandinavisch type. Ook geeft de imitatie van de eerdergenoemde schildpadfibula aan dat Scandinavische accessoires in de mode waren onder (een deel van) de bevolking. Echter, de Vikingen spelen een belangrijkere rol in de geschiedschrijving over de ondergang van Dorestad.

In dit hoofdstuk worden de drie voornaamste theorieën met betrekking tot de ondergang van Dorestad besproken. De eerste theorie richt zich op de rol van de Vikingen. Vervolgens volgt de theorie over de verwoesting door een overstroming. Tenslotte is de derde theorie dat Dorestad niet relevant genoeg was in de Christelijke samenleving om te herbouwen.

De plundertochten van de Vikingen in Dorestad vonden plaats tussen 834 en 863. Dit was echter niet de eerste keer dat aanvallen door Vikingen werden geregistreerd; zoals in de introductie beschreven, vond de eerste aanval plaats in Lindisfarne in 793 (Downham, 2017, p. 2; van Es & Wervers, 2015, p. 302).

Volgens de annalen van Einhard investeerde Karel de Grote in een verdedigingsnetwerk. Dit netwerk bestond voornamelijk uit een oorlogsvloot. In de lente van 800 liet Karel de Grote schepen bouwen langs de oevers van alle rivieren die vanuit Germanië en Gallië in de Noordzee uitmonden. De kusten van Duitsland, Nederland, België en Frankrijk werden voortdurend door Vikingen aangevallen. Daarom liet de keizer alle havens en riviermondingen van belangrijke rivieren bewaken door strategisch geplaatste wachtposten. Hierdoor werd voorkomen dat Dorestad voor langere tijd slachtoffer werd van plunderingen. Ook de andere gebieden van Nederland, België, Frankrijk en Duitsland bleven gespaard. In de zomer van datzelfde jaar begonnen aanvallen door kleine groepjes Vikingen, die plunderden en vervolgens weer terugkeerden naar huis. Alleen de

eilanden van het Friese rijk werden slachtoffer van de Vikingen (Einhard, 1970, p. 78; Willemsen, 2009, p. 160).

Pas twintig jaar na het overlijden van Karel de Grote, in 834, vielen de Vikingen Dorestad opnieuw aan. Ook op deze momenten weet de nieuwe keizer Lodewijk de Vrome in te kunnen grijpen. In 837 werd Dorestad wederom aangevallen; volgens de annalen van Sint-Bertinus gebeurde dit vrijwel jaarlijks. Keizer Lodewijk onderbrak zijn reis om de Vikingen te verdrijven. In 838 probeerden de Vikingen opnieuw aan te vallen, maar een storm leidde tot het zinken van hun schip (Cooijmans, 2014, p. 33; Prudentius, 1981, p. 35 en p. 39; Willemsen, 2009, p. 160).

Ook in deze periode bleef de handel met de Scandinavische gebieden onverminderd doorgaan. Dit kan worden verklaard doordat niet alle Scandinaviërs betrokken waren bij plundertochten; voor een nadere toelichting op het onderscheid tussen Vikingen en andere Scandinaviërs wordt verwezen naar hoofdstuk 1 van deze scriptie. Er zijn uit deze periode verschillende gouden en zilveren armbanden, ringen, naalden, broches en riemen gevonden die verhandeld zijn in de periode van de aanvallen. Deze kunnen gedateerd worden naar de negende eeuw, en in sommige gevallen preciezer naar de eerste helft van de negende eeuw (Willemsen, 2004, p. 75; Willemsen, 2009, p. 161).

Ook binnen Denemarken en andere Scandinavische gebieden waren nederzettingen en schepen doelwit van Vikingaanvallen. Het betrof dus geen grootschalige invasie van Scandinaviërs, maar eerder losse groepen, die tegenwoordig vaak als piraten worden aangeduid, met als primaire doel het verwerven van rijkdom en roem. Hun aanvallen waren niet gericht tegen het christendom als zodanig, maar tegen onbeschermden kerken en kloosters, waar waardevolle voorwerpen zoals goud, zilver en edelstenen gemakkelijk konden worden buitgemaakt (Willemsen, 2009, p. 161). Ook onverdedigde handelsplaatsen zoals Dorestad waren een makkelijk doelwit.

Gedurende de negende eeuw verslechterde de verdediging van Europa geleidelijk, terwijl de Vikingen zich steeds beter organiseerden. Waar aanvankelijk kleine groepen de nederzettingen plunderden, ontwikkelden zij zich tot goed gestructureerde legers. Sommige groepen vestigden zich permanent in de veroverde gebieden, voornamelijk om de winter door te komen. In deze perioden richtten de plundertochten zich voornamelijk op voedsel, waarbij vee een belangrijk doelwit was. Vanuit hun winterkampen konden de Vikingen langere expedities ondernemen, omdat zij niet meer terug hoefden te varen naar Scandinavië. Op deze manier komen ze ook steeds dieper Europa in. Tegen het

einde van de negende eeuw werden locaties als Maastricht, Aken, Keulen en zelfs Parijs aangevallen (Brink, 2008, p. 198; Willemsen, 2009, p. 161).

Voor Dorestad kwam het noodlot in 846 toen het emporium door de Vikingen in brand werd gestoken, terwijl Lotharius I zich op slechts een steenworp afstand in Nijmegen bevond. Dit incident illustreert dat zijn gezag niet dezelfde kracht had als dat van zijn voorgangers. Een compromis tussen de keizer en de Denen resulteerde erin dat Noord-Nederland in leen werd gegeven aan de Denen. Vanaf circa 850 viel Dorestad, evenals de rest van Noord-Nederland, hierdoor onder het gezag van de Deense elite (Cooijmans, 2014, p. 34; Willemsen, 2009, p. 161).

De nieuwe machthebbers van Dorestad waren de Denen Rorik en Harald. Beide worden aangeduid als Deense prinsen en waren hoogstwaarschijnlijk van Scandinavische afkomst, maar zij moeten zich naar alle waarschijnlijkheid voldoende hebben geïntegreerd in het Friese rijk om het vertrouwen te verkrijgen dat hun bestuur mogelijk maakte. Dit was echter van korte duur, want vlak hierna stierf Harald en moest Rorik vluchten omdat hij verdacht werd van verraad. Rorik keerde echter snel terug met een leger, om Dorestad weer over te nemen (Coupland, 1988, p. 5; Willemsen, 2009, p. 172).

In deze periode is Dorestad slechts tweemaal aangevallen. De eerste aanval vond plaats in 857, tijdens Roriks tijdelijke afwezigheid in Denemarken. De tweede, en tevens hevigste, aanval volgde in 863. Tijdens latere Vikingaanvallen in 881 en 882, waarbij locaties zoals Zutphen, Maastricht, Luik en Keulen aanzienlijke schade leden, wordt Dorestad niet meer vermeld in de annalen, wat erop wijst dat het emporium tegen die tijd definitief verdwenen was (Coupland, 1988, p. 6; Willemsen, 2009, p. 172). Dit komt overeen met de chronologie van de vondsten uit Dorestad, zoals beschreven in eerdere hoofdstukken.

De tweede theorie aangaande de ondergang van Dorestad betreft de strijd tegen het water. Een jaar na de laatste Vikingaanval, in 864, vond aan de kust van het Friese Rijk een catastrofale overstroming plaats. Het is goed mogelijk dat Dorestad hierdoor werd getroffen. Deze gebeurtenis vormt de kern van de tweede theorie: Dorestad moest niet alleen weerstand bieden tegen de Vikingen, maar ook tegen het water. De Kromme Rijn was in die tijd nog niet gekanaliseerd en veranderde voortdurend van loop, waardoor de haven als het ware meebewoog met de rivier. Langs de bebouwing van het emporium, dat inmiddels drie kilometer lang was, lagen uitgestrekte steigers. Naarmate de rivier zich verder van de haven verplaatste, werden deze steigers langer gemaakt, vooral in het

noordelijke deel van de haven tussen 700 en 850. Aanvankelijk bood de ruimte tussen de steigers voldoende plaats om schepen op het land te krijgen, maar met de uitbreiding richting de rivier werden de tussenruimtes steeds meer opgevuld met dammen (Coupland, 1988, p. 6; Kosian et al., 2012, p. 11; Willemsen, 2009, p. 105).

Naast de strijd tegen het water, droegen deze voortdurende aanpassingen uiteindelijk bij aan het definitieve einde van Dorestad. De haven was niet geschikt voor grotere schepen, aangezien de rivier te snel stroomde om zulke schepen veilig te laten aanmeren. Hierdoor konden alleen kleinere schepen de haven bereiken, wat na verloop van tijd economisch onhoudbaar werd. Andere handelsplaatsen, zoals Tiel en Deventer, lagen gunstiger aan dieper en rustiger water, waardoor grotere schepen daar wel konden aanleggen. Het gevolg was dat de handel in Dorestad niet abrupt verdween, maar geleidelijk afnam. Deze afname was zowel het resultaat van de veranderende rivieromstandigheden als van de opkomst van nieuwe, beter gelegen emporia (Coupland, 1988, p. 7; Theuws, 2003, p. 16; Willemsen, 2009, p. 171).

De derde theorie, zoals gepresenteerd door Frans Theuws, stelt dat Dorestad geen belangrijke rol speelde binnen de christelijke samenleving. Dit komt omdat er geen belangrijke religieuze bezettingen, zoals relieken van heiligen, bekend waren in Dorestad. Zowel Tiel als Deventer, maar ook Utrecht hadden deze relieken wel. Ook was er in het emporium geen plaats voor een grote stenen kerk, en is er, afgezien van een schriftelijke vermelding rond 800, niets bekend over een bisschopszetel. De enige genoemde bisschop lijkt een zelfbenoemde Theutbert. Dit impliceert dat Dorestad belangrijke kerkelijke functies en bezittingen ontbeerde, wat het moeilijk maakte om een langdurige aantrekkingskracht en stabiele positie als nederzetting te behouden. In dit opzicht had Dorestad dus minder geluk (Theuws, 2003, p. 15; Willemsen, 2009, p. 172).

Samengevat werd Dorestad in een korte periode herhaaldelijk getroffen door Vikingaanvallen, had het te maken met een meanderende rivier die de havenfunctie bemoeilijkte, en werd het mogelijk getroffen door een grote overstroming. Uiteindelijk ontbrak het emporium, na deze opeenstapeling van tegenslagen, aan voldoende belang om zich te herstellen.

Na deze ondergang was Dorestad tegen de tiende eeuw volledig verdwenen. Op de plek van het voormalige emporium ontstond een kleine agrarische nederzetting, die bekend stond als Wijk. De bewoning wordt beschreven als de Romeinse 'villa', een soort van geïsoleerd landbouwbedrijf, die in het Latijn beschreven wordt als '*villa quondam*

Dorsteti autem Vvik nominata' oftewel de locatie die vroeger Dorestad was, maar nu Wijk heet. In de dertiende/veertiende eeuw is er een kasteel op de locatie, die ondertussen de naam Duurstede heeft gekregen (Willemsen, 2009, p. 171).

Ondergang van Ribe

Over het verval van Ribe als haven- en handelsstad is relatief weinig bekend. Wel is duidelijk dat het emporium geleidelijk aan zijn functie verloor, terwijl andere centra zoals Hedeby en Aarhus opkwamen als belangrijke handelsplaatsen. Deze emporia hebben Ribe dus vervangen. Een mogelijke aanvullende factor is dat Ribe rond 850 uit de archeologische gegevens verdwijnt, ongeveer gelijktijdig met de overname van Dorestad door de Denen. Dit kan betekenen dat Deense handelaren een andere thuisbasis konden kiezen, namelijk Dorestad.

Ribe wordt nog wel genoemd als een bisschopszetel in geschreven bronnen in de jaren en eeuwen daarna, en de kerk in Ribe is gesticht rond 855. Het feit dat er na het verlies van de handelsactiviteiten nog een kerk werd gesticht, duidt erop dat de locatie van Ribe nog steeds van betekenis was. Als we de argumenten van Frans Theuws echter verder doortrekken, kan de aanwezigheid van een bisschop in Ribe vervolgens ook tot een afname van de populatie hebben geleid, in een periode toen het Christendom nog nauwelijks in Scandinavië was doorgedrongen. Het emporium verdween dus niet volledig, maar duidelijke sporen van stedelijke activiteit worden pas weer zichtbaar vanaf de twaalfde eeuw. Dit suggereert dat Ribe nooit volledig verdween, maar dat het emporium gedurende een periode grotendeels uit de archeologische gegevens is verdwenen (Skre, 2008, p. 85; Søvstø, 2020, p. 243).

Samenvattend is dus te zien dat beide emporia verdwenen door een samenloop van omstandigheden. In Dorestad, waar alle activiteit verdween door een mogelijke samenloop van omstandigheden, die elkaar opvolgden in hele korte tijd, maar waarbij de Vikingaanvallen waarschijnlijk niet de enige oorzaak waren. Ribe daarentegen verdween niet volledig, omdat deze de mogelijkheid had om zich aan te passen aan de veranderende situatie, al nam de intensiteit van de activiteit wel sterk af.

Hoofdstuk 7: Discussie en conclusie

De hoofdvraag van dit onderzoek was: Wat is de rol van de Vikingen in de opkomst en ondergang van Dorestad, en klopt het wat Wickham heeft gezegd over Ribe, is dit een directe imitatie (gemaakt om op iets anders te lijken) van de Frankische emporia (in dit geval Dorestad)? Dit werd ondersteund door de deelvragen: Loopt de groei van Ribe gelijktijdig met die van Dorestad, of ondergaat Ribe een latere groei?; Waren er duidelijke contacten tussen beide emporia?

Dit wordt onderzocht aan de hand van het concept imitatie. Bovenstaande vraag wordt onderzocht aan de hand van de chronologie van de opkomst van beide emporia, alsmede hun handel en productie.

De theorie van Blair, beschreven in hoofdstuk 3, stelt dat de Romeinse nederzettingen in Engeland invloed hebben gehad op de locaties van middeleeuwse emporia. Deze theorie wordt bevestigd door het feit dat het voormalige fort de naam heeft gegeven aan Dorestad, wat aantoont dat het model ook in Nederland effect had.

De oorsprong van Ribe verschilt met die van Dorestad. In Dorestad bestond al een nederzetting vóór de opkomst van het emporium, terwijl in Ribe de bewoning al was verdwenen voordat het emporium werd gesticht. De eerste keer dat Dorestad genoemd wordt is in 630 na Chr., vanaf dat jaar begon de groei van het emporium. Ribe daarentegen begon pas te groeien vanaf de stichting, in het jaar 700. Dus om de eerste deelvraag te beantwoorden, Ribe ondergaat een latere groei dan Dorestad.

Terugkijkend op de hoofdvraag omtrent de stelling van Wickham, is het feit dat een groep vooraanstaande mensen zich bezighielden met het stichten van Ribe een belangrijk gegeven. Dit waren namelijk leden van de lokale aristocratie, de Friese handelaren en de Deense koning Ongendus. Dit vormt sterk bewijs dat Ribe bewust elementen van Dorestad trachtte te imiteren, aangezien zelfs de koning betrokken was bij de stichting van het emporium. De contacten met de Friese handelaren zijn relevant, aangezien zij erop kunnen wijzen dat er vanaf het begin sprake was van imitatie. Binnen de in deze scriptie gehanteerde definitie van imitatie kan dit echter niet eenduidig worden bewezen.

Wanneer Dorestad en Ribe met elkaar vergeleken worden, valt op dat de handel in Ribe later begon, maar ook eerder afnam. Een deel van de handelsstromen tussen beide plaatsen verliep bovendien rechtstreeks via elkaar. Zo werd hout uit het Rijnland in

Duitsland via Dorestad naar Ribe gebracht, terwijl hetzelfde hout ook in Dorestad werd gebruikt. Evenzo werd het aardewerk, eveneens afkomstig uit het Rijnland en via Dorestad naar Ribe vervoerd, in beide plaatsen gebruikt. Dit aardewerk werd echter later in Ribe verhandeld: in Dorestad vanaf circa 650, terwijl het in Ribe pas vanaf circa 800 in omloop was. Een deel van de stenen, zoals de wetstenen, kwam mogelijk uit Noorwegen, terwijl de molenstenen via Dorestad uit de Duitse Eifel naar Ribe werden gebracht. Het gewei werd vanuit het noorden aangevoerd. Ten slotte werden de kralen, eerst uit Venetië en later uit het Nabije Oosten, via Dorestad naar Ribe verscheept. Ook hier begon de handel in Dorestad zo'n 70 jaar eerder dan in Ribe.

Hieruit kan worden geconcludeerd dat het handelsnetwerk vanuit het Rijnland, de Eifel en Venetië naar Dorestad al bestond en in vervolg daarop werd doorgetrokken naar Ribe. Later werd dit netwerk uitgebreid met handelsroutes vanuit het Nabije Oosten. Tegelijkertijd ontwikkelde Ribe echter ook een eigen handelsnetwerk, voornamelijk gericht op het noorden.

Dit beeld bevestigt de stelling van Wickham dat Ribe zich duidelijk liet beïnvloeden door emporia zoals Dorestad. Binnen de eerder gehanteerde definitie van imitatie kan worden geconcludeerd dat Ribe waarschijnlijk trachtte deel uit te maken van het handelsnetwerk dat door onder andere Dorestad liep. Deze imitatie lijkt plausibel, omdat de handel in Ribe enkele decennia later begon dan in Dorestad.

Wanneer de productie van beide emporia wordt vergeleken, valt op dat deze in de meeste gevallen eerder in Dorestad op gang kwam. Uitzonderingen vormen de productie van barnsteen en leer, die in Ribe eerder begon dan in Dorestad. De grootschalige productie in Ribe nam doorgaans eerder af, rond 800–900, afhankelijk van het type product. In beide emporia bleef echter productie plaatsvinden tot het eind van de tiende en het begin van de elfde eeuw; waarschijnlijk betrof dit voornamelijk goederen voor lokaal gebruik, in plaats van voor handel. Met het oog op het begrip imitatie, kan er op basis van de chronologie van de productie enkel worden gezegd dat deze het in elk geval niet onmogelijk maakt dat Ribe een imitatie was van Dorestad. Dit wil echter niet zeggen dat het doelbewust was.

Wanneer gekeken wordt naar de productie in Ribe, valt op dat het emporium voor een aanzienlijk deel een eigen productiesysteem heeft opgezet. Zo werden bijvoorbeeld glazen kralen, hoewel aanvankelijk geïmporteerd, ook lokaal vervaardigd met eigen versieringen. Bij de productie van broches blijkt Ribe zelfs een unieke positie te hebben

ingenomen; de schildpadfibula van Dorestad vertoont sterke overeenkomsten met de fibulae uit Ribe, wat wijst op een wederzijdse connectie tussen beide emporia. Dit kan niet alleen duiden op handelscontacten, maar ook op bezoeken van ambachtslieden of kooplieden uit Dorestad aan Ribe. Als er dus gekeken wordt naar de gegevens uit hoofdstuk 4 en 5, is het mogelijk om de tweede deelvraag te beantwoorden. Uit de gegevens is te zien dat er duidelijke contacten waren tussen beide emporia.

Het feit dat Ribe de eerste locatie in Denemarken was waar een monetaire economie werd ingevoerd, en tevens de eerste plek in Scandinavië met een muntslag, wijst op een duidelijke ambitie om andere emporia te imiteren. Tegelijkertijd illustreert het gebruik van unieke muntafbeeldingen in Ribe een streven naar eigen identiteit, wat een teken van individualiteit suggereert die de imitatie dan weer tegen kan spreken.

Op basis van het gehanteerde begrip van imitatie kan met de huidige gegevens niet met volledige zekerheid worden vastgesteld dat er sprake is van een volledige imitatie.

Echter, er kan wel worden gesteld dat er sprake is van een gedeeltelijke imitatie, waarbij Ribe tegelijkertijd een eigen, persoonlijke invulling heeft gegeven. Uit de gegevens uit hoofdstukken 4 en 5 blijkt dat de opkomst van Ribe achterliep bij die van Dorestad, en dat de productie van sommige types objecten gezien kunnen worden als gedeeltelijke imitatie, maar dat dit proces beide kanten opging. Het lijkt er daarom op dat Wickham gedeeltelijk gelijk had: wat betreft de handel kan Ribe worden beschouwd als een imitatie van de Frankische emporia, in dit geval Dorestad. Voor het aspect productie is er daarentegen onvoldoende bewijs om te spreken van een volledige imitatie.

Na de aanvallen van de Vikingen op Dorestad, die plaatsvonden tussen 834 en 863, kwam het emporium in handen van de Deense elite. Dit valt vrijwel samen met de periode vanaf circa 850, waarin Ribe niet langer als handelsstad werd gebruikt. Het is mogelijk dat de overname van Dorestad door de Deense elite heeft geleid tot de beslissing dat Ribe niet langer nodig was; op dit punt is echter verder toekomstig onderzoek gewenst.

Het Deense bewind in Dorestad bleek van korte duur. Dertien jaar na de overname werd het emporium voor de laatste keer aangevallen en dit lijkt ook het einde van enige betekenis van het emporium te zijn. Hierna wordt Dorestad niet meer genoemd in historische bronnen.

Naast deze gebeurtenissen zijn er ook andere theorieën die hebben bijgedragen aan de ondergang van Dorestad. Het voortdurende gevecht tegen het water en de verandering

in de loop van de rivier, de mogelijke overstromingen en het ontbreken van een belangrijke functie binnen de christelijke samenleving – zoals een kerk of waardevolle relieken – hebben waarschijnlijk eveneens een rol gespeeld.

Om dit te analyseren, is het aannemelijk dat de geschreven bronnen uit die tijd betrouwbaar genoeg zijn om erop te vertrouwen. De aanvallen van de Vikingen en de overstromingen worden namelijk niet zonder reden genoemd. De landschappelijke analyse van Kosian et al. (2012, p. 11) biedt betrouwbaar bewijs dat natuurlijke rivieren meanderen, in tegenstelling tot door mensen aangelegde kanalen. Ook de theorie van Theuws (2003, p. 15) sluit logisch aan bij de andere factoren: het was economisch niet meer rendabel om Dorestad opnieuw op te bouwen, zeker gezien de opkomst van andere handelsplaatsen en het ontbreken van een niet-economische belangrijke functie.

Op basis van deze inzichten kan worden geconcludeerd dat de ondergang van Dorestad het gevolg was van een samenloop van omstandigheden en opeenvolgende rampen. Het is onmogelijk om één enkele oorzaak aan te wijzen als doorslaggevend; het lijkt eerder te gaan om een cumulatie van gebeurtenissen die gezamenlijk het einde van het emporium hebben bespoedigd.

Wanneer beide emporia met elkaar worden vergeleken, valt de theorie van Theuws (2003, p. 15) op, die stelt dat Dorestad ten onder ging doordat er geen grote kerk kon worden gebouwd vanwege het ontbreken van ruimte. In Ribe daarentegen was dergelijke ruimte wel aanwezig, wat onder andere blijkt uit het feit dat de locatie als bisschopszetel werd aangewezen. Mijn hypothese is dat Dorestad door de opeenstapeling van rampen in een zeer korte periode niet in staat was zich aan te passen aan de veranderende omstandigheden, met name door het verlies van de handel waarop het emporium zo lang had geprofiteerd. Ribe daarentegen had meer tijd om zich aan te passen en kon, ondanks het wegvallen van de handel, blijven bestaan als nederzetting. Ribe werd niet getroffen door grootschalige plunderingen van de Vikingen en hoefde zich niet aan te passen aan andere uitdagingen. Hierdoor kreeg de nederzetting de kans nieuwe strategieën voor leven en economie te ontwikkelen.

De Vikingen speelden een doorslaggevende rol bij de ondergang van Dorestad, door het emporium te verwoesten en daarmee de continuïteit van de nederzetting te onderbreken. Mogelijk werd het emporium hierna nooit volledig herbouwd, en viel zij het jaar erna slachtoffer van een catastrofale overstroming. De Vikingen hadden slechts een beperkte invloed op de opkomst van Dorestad, maar speelden wel een aanzienlijke

rol in het verval van het emporium. Hun acties waren echter waarschijnlijk niet doorslaggevend; de ondergang van Dorestad moet veeleer worden gezien als het gevolg van een opeenvolging van gebeurtenissen binnen een korte periode, gecombineerd met een locatie die niet langer belangrijk genoeg was om te herstellen.

Met betrekking tot de hoofdvraag kan worden geconcludeerd dat de Vikingen een marginale rol hadden in de opkomst van Dorestad, maar een aanzienlijke rol in de ondergang. De theorie van Chris Wickham blijkt gedeeltelijk juist. Echter, in plaats van imitatie in het algemeen, is het misschien beter om te spreken van een imitatie van een breed idee (een emporium) door een lokale elite, gevolgd door een intense uitwisseling van ideeën over en weer. Meer onderzoek naar de verschillende invloeden op de ontwikkeling van de emporia, zowel op internationaal niveau (zoals deze scriptie heeft gedaan) en op meer lokaal niveau, kan hier meer licht op schijnen.

Hoofdstuk 8: Abstract

Deze scriptie onderzoekt of Ribe een kopie is van Frankische emporia, waaronder Dorestad, en welke rol de Vikingen hebben gespeeld in de opkomst van Dorestad. De periode van onderzoek beslaat voornamelijk de achtste en negende eeuw. Voor dit onderzoek is gebruikgemaakt van diverse literatuur, die met elkaar is vergeleken en geanalyseerd.

De scriptie begint met achtergrondinformatie over de Franken, de Friezen en de Noormannen. Vervolgens wordt de opkomst van beide emporia behandeld, waarna de ontwikkeling van handel en productie in deze emporia wordt besproken. Ten slotte wordt de rol van de Vikingen en de ondergang van beide emporia behandeld.

De conclusie luidt dat Ribe een marginale kopie is van de Frankische emporia, waarbij het tegelijkertijd een eigen invulling kreeg. De Vikingen speelden een beperkte rol in de opkomst van Dorestad.

This thesis investigates whether Ribe was a copy of the Frankish emporia, including Dorestad, and what role the Vikings played in the rise of Dorestad. The period under study primarily covers the eighth and ninth centuries. Several pieces of literature were consulted, compared, and analysed for this research.

The thesis begins with background information on the Franks, the Frisians, and the Norsemen. It then discusses the rise of both emporia, followed by an analysis of trade and production. Finally, the role of the Vikings and the decline of both emporia is examined.

The conclusion is that Ribe represents a marginal copy of the Frankish emporia while simultaneously incorporating its own characteristics. The Vikings played only a limited role in the rise of Dorestad.

Literatuurlijst

- Alcuin. (2023). *Alcuin of York*. (vertaald Browne, G. F.). Geraadpleegd 4 juni 2025, van <https://www.gutenberg.org/cache/epub/71904/pg71904-images.html>.
- Ashby, S. P. (2015). What really caused the Viking Age? The social content of raiding and exploration. *Archaeological Dialogues*, 22(1), 89-106.
- Ashby, S. P., Coutu, A. N., & Sindbæk, S. M. (2015). Urban networks and arctic outlands: Craft specialists and reindeer antler in Viking towns. *European Journal of Archaeology*, 18(4), 679-704.
- Bachrach, B. S. (2011). *Early Carolingian warfare: Prelude to empire*. University of Pennsylvania Press.
- Barrett, J. H. (2008). What caused the Viking Age? *Antiquity*, 82(317), 671-685.
- Batey, C., Clarke, H., Page, R. I., & Price, N. (1994). *Cultural atlas of the Viking world* (J. Graham-Campbell, Red.). Facts on File.
- Bazelmans, J. (2009). The early-medieval use of ethnic names from classical antiquity. The case of the Frisians. In T. Derks & N. Roymans (Red.), *Ethnic constructs in antiquity: The role of power and tradition* (Vol. 13, pp. 321-337). Amsterdam University Press.
- Berger, A. (1991). *Encyclopedic dictionary of Roman law*. American Philosophical Society.
- Bencard, M. (1981). *Ribe excavations 1970-76 (1)*. Aarhus University Press.
- Bencard, M. (1984). *Ribe excavations 1970-76 (2)*. Aarhus University Press.
- Bencard, M. (1990). *Ribe excavations 1970-76 (4)*. Aarhus University Press.
- Bencard, M. (1991). *Ribe excavations 1970-76 (3)*. Aarhus University Press.
- Bendixen, K. (1981). Sceattas and other coin finds. In M. Bencard, *Ribe excavations 1970-76 (1)* (pp. 63-101). Aarhus University Press.
- Blair, J. (2018). *Building Anglo-Saxon England*. Princeton University Press.
- Botfeldt, K., & Brinch Madsen, H. (1991). The Amber. In M. Bencard, *Ribe Excavations 1970-76 (3)* (pp. 101-105). Aarhus University Press.
- Brinch Madsen, H. (1984). Metal-casting. Techniques, production and workshops. In M. Bencard, *Ribe excavations 1970-76 (2)* (pp. 15-189). Aarhus University Press.

- Brink, S. (2008). Who were the Vikings? In S. Brink & N. Price, *The Viking world* (pp. 4-7). Routledge.
- Brink, S., & Price, N. (2008). *The Viking world*. Routledge.
- Broner, R. (2017). Embargoes and international sanctions from an industry perspective. In P. Achilleas & D. Tamada (Eds.), *Theory and practice of export control* (pp. 17-27). Springer Singapore.
- Brown, P. (2003). *The rise of western Christendom: Triumph and diversity, A.D. 200-1000* (2nd ed.). Blackwell.
- Cambridge International Dictionary of English*. (1995). Cambridge University Press.
- Christensen, K. (1990). Wood-anatomical and dendrochronological Studies. In M. Bencard, *Ribe excavations 1970-76 (4)* (pp. 169-181). Aarhus University Press.
- Clason, A. T. (1980). Worked bone and antler objects from Dorestad, Hoogstraat I. In W. A. van Es, W. J. H. Verwers, & J. Ypey, *Excavations at Dorestad 1, the harbour: Hoogstraat I* (pp. 238-247). ROB.
- Cooijmans, C. (2014). The controlled decline of Viking-ruled Dorestad. *Northern Studies*, 47, 32-46.
- Coupland, S. (1988). Dorestad in the ninth century: The numismatic evidence. In *Jaarboek voor Munt- en Penningkunde* (pp. 5-26). Koninklijk Nederlands Genootschap voor Munt- en Penningkunde.
- Croix, S. (2020). Ribe's pre-Christian cemetery: The burial customs of an early urban community. *Viking Encounters*, (pp. 465-480).
- Croix, S., Frei, K. M., Sindbæk, S. M., & Søvstø, M. (2020). Individual geographic mobility in a Viking-age emporium—Burial practices and strontium isotope analyses of Ribe's earliest inhabitants. *PloS ONE*, 15(8) e0237850.
- De Kort, J.-W., Brinkkemper, O., van Doesburg, J., Groenewoudt, B., Heeren, S., Kars, M., Nicolay, J., van Os, B., & Pol, A. (2024). Diobolgeldæ (The devil's money): The Early-Medieval cult site of Hezingen, The Netherlands. *Medieval Archaeology*, 68(2), 306-330.
- De Smet, W. M. A. (1981). Evidence of whaling in the North Sea and English Channel during the Middle Ages. In *Advisory Committee on Marine Resources Research Working*

Party on Marine Mammals, General Papers and Large Cetaceans, Mammals of the Seas, 301-309. United Nations Food Agricultural Organization.

Downham, C. (2017). The earliest Viking activity in England? *The English Historical Review*, 132(554), 1-12.

Elkins, N. T. (2015). *Monuments in miniature: Architecture on Roman coinage*. American Numismatic Society.

Feveile, C. (2008). Series X and coin circulation in Ribe. In T. Abramson, *Studies in Early Medieval coinage: Two decades of discovery: V. 1 (Studies in Early Medieval Coinage)* (pp. 53-67). Boydell Press.

Geary, P. J. (2003). *The myth of nations: The Medieval origins of Europe*. Princeton University Press.

Graham-Campbell, J. & Wilson, D. M. (1989). *The Viking world* (2nd ed.). Lincoln.

Grimaldi, D. A. (2019). Amber. *Current Biology*, 29(18), R861-R862.

Groenman-van Waateringe, W. (1976). Schuhe aus Wijk bij Duurstede. *Berichten van de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek*, 26, 189-197.

Hatting, T. (1991). The archaeozoology. In M. Bencard, *Ribe Excavations 1970-76 (3)* (pp. 43-57). Aarhus University Press.

Hemminga, P. (1999). Language policy in Germany and the Netherlands. A comparison of the policy with regard to the three Frisian languages. *Ethnos Nation*, 7(1), 81-94.

Hodges, R. (1982). *Dark age economics: The origins of towns and trade A.D. 600-1000*. Duckworth.

Isings, C. (1980). Glass finds from Dorestad, Hoogstraat I. In W. A. van Es, W. J. H. Verwers, & J. Ypey, *Excavations at Dorestad 1, The harbour: Hoogstraat I* (pp. 225-237). ROB.

Isings, C. (2010). Some glass finds from Dorestad. In A. Willemsen & H. Kik (Red.), *Dorestad in an international Framework: New Research on Centres of Trade and Coinage in Carolingian Times*. Brepols Publishers.

Jones, R. H. (2012). *Roman camps in Britain*. Amberley Publishing Limited.

- Juel Hansen, S. C. (2009). *Whetstones from Viking Age Iceland: As part of the Trans-Atlantic trade in basic commodities* [Master's Thesis, Háskóli Íslands].
- Kalmring, S. (2010). Dorestad Hoogstraat from a Hedeby/Schleswig point of view. In A. Willemsen & H. Kik (Red.), *Dorestad in an international Framework: New Research on Centres of Trade and Coinage in Carolingian Times* (pp. 69-82). Brepols Publishers.
- Kosian, M., Weerts, H. J. T., van Lanen, R., & Abrahamse, J. E. (2012). The city and the river. The early medieval emporium (trade centre) of Dorestad; integrating physical geography with archaeological data in changing environments. In W. Börner & S. Uhlirz (Eds.), *Proceedings of the 17th International Conference on Cultural Heritage and New Technologies 2012 (CHNT 17, 2012)*. Geraadpleegd op 28 mei 2025, van https://www.researchgate.net/publication/266316323_The_City_and_the_River_The_early_medieval_Emporium_trade_centre_of_Dorestad_integrating_physical_geography_with_archaeological_data_in_changing_environments.
- Madsen, H. J. (2004). Pottery from the 8th-9th centuries. In M. Bencard, A. Kann Rasmussen, & H. Brinch Madsen, *Ribe excavations 1970-76 (5)* (pp. 223-270). Aarhus University Press.
- Mook, W. G., & Casparie, W. A. (1980). C-14 datings from Dorestad, Hoogstraat I. In W. A. Van Es, W. J. H. Verwers, & J. Ypey, *Excavations at Dorestad 1, The harbour: Hoogstraat I* (pp. 286-292). ROB.
- Myrhe, B. (2003). *The Cambridge history of Scandinavia. 1: Prehistory to 1520*. Cambridge University Press.
- Nicolle, D. (2014). *The conquest of Saxony AD 782–785 Charlemagne's defeat of Widukind of Westphalia*. Osprey Publishing.
- Nielsen, I. (1991). The leather finds. In M. Bencard, *Ribe excavations 1970-76 (3)* (pp. 79-100). Aarhus University Press.
- Einhard. (1970). *Carolingian chronicles: Royal Frankish annals and Nithard's histories* (Scholz, B. W., & Rogers, B. vertaald). University of Michigan Press.
- Perry, W. C. (1857). *The Franks, from their first appearance in history to the death of king Pepin*. Longman, Brown, Green, Longmans, and Roberts.

- Pestell, T. (2011). Markets, emporia, WICS, and 'productive' sites: Pre-Viking trade centres in Anglo-Saxon England. In D. A. Hinton, S. Crawford, & H. Hamerow (Red.), *The Oxford handbook of Anglo-Saxon archaeology*. Oxford Academic.
- Prudentius. (1991). *The Annals of St-Bertin*. (Nelson, J. L. vertaald). Manchester University Press.
- Prummel, W., Meulen-Melrose, B. van der, & Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek. (1983). *Excavations at Dorestad 2, Early medieval Dorestad: An archaeozoological study*. ROB.
- Qvistgaard, S. S., & Sindbæk, S. (2023). Bone- and antlerworking. In S. M. Sindbæk, *Northern emporium: Vol. 2 The networks of Viking-age Ribe* (Vol. 123, pp. 283-317). Aarhus University Press.
- Resi, H. G. (2011). Whetstones, grindstones, touch stones and smoothers. In D. Skre (Ed.) *Things from the town: Artefacts and inhabitants in Viking-age Kaupang* (pp. 373-393). Aarhus University Press.
- Riché, P. (1993). *The Carolingians: A family who forged Europe* (M. I. Allen, Vert.). University of Pennsylvania Press.
- Sindbæk, S. (2015). Networks and nodal points: The emergence of towns in early Viking age Scandinavia. *Antiquity*, 81, 119-132.
- Sindbæk, S. M. (2022). *Northern emporium: Vol. 1 The making of Viking-age Ribe* (Vol. 122). Aarhus University Press.
- Sindbæk, S. M. (2023). *Northern emporium: Vol. 2 The networks of Viking-age Ribe* (Vol. 123). Aarhus University Press.
- Skre, D. (2008). The development of urbanism in Scandinavia. In S. Brink & N. Price, *The Viking world* (pp. 83-93). Routledge.
- Skre, D. (2010). From Dorestad to Kaupang: Frankish traders and settlers in a 9th-century Scandinavian town. In A. Willemsen & H. Kik (Red.), *Dorestad in an international Framework: New Research on Centres of Trade and Coinage in Carolingian Times* (pp. 137-142). Brepols Publishers.
- Skre, D. (2017). Monetary practices in early medieval western Scandinavia (5th–10th Centuries ad). *Medieval Archaeology*, 61(2), 277-299.

- Sode, T. (2004). Glass bead making technology. In M. Bencard, A. Kann Rasmussen, & H. Brinch Madsen, *Ribe excavations 1970-76 (5)* (pp. 83-102). Aarhus University Press.
- Sode, T., & Feveile, C. (2002). Segmenterede metalfolierede glasperler og blæste hule glasperler med metalbelægning fra markedspladsen i Ribe. *By, Marsk Og Geest*, 14, 5-14.
- Søvsø, M. (2020). *Ribe 700-1050: From emporium to civitas in southern Scandinavia* (Vol. 113). Aarhus University Press.
- Stadtler, D. (2017). A storm in every port. *Military History*, 34(1), 62-69.
- ten Harkel, L., van Dierendonck, R., Farber, E., Dee, M., Doeve, P., Hamerow, H., Jansma, E., Le Roux, P., Panhuysen, R., & Deckers, P. (2023). The human remains from early medieval Domburg (Netherlands) and other coastal communities in international perspective: Towards an international research agenda for the cemeteries of the North Sea emporia. *Medieval Archaeology*, 67(1), 29-72.
- Theuws, F. (2003). *De sleutel van Sint Servaas: Uitwisseling, religie, identiteit en centrale plaatsen in de Vroege Middeleeuwen*. Amsterdam University Press.
- van Doesburg, J. (2009). Late-medieval pottery. In W. A. van Es, W. J. H. Verwers, & J. van Doesburg, *Excavations at Dorestad 3, Hoogstraat 0, II-IV* (pp. 160-211). Rijksdienst voor Archeologie, Cultuurlandschap en Monumenten.
- van Es, W. A., Verwers, W. J. H., & Ypey, J. (1980). *Excavations at Dorestad 1, The harbour: Hoogstraat I*. ROB.
- van Es, W. A., Verwers, W. J. H., & Doesburg, J. van. (2009). *Excavations at Dorestad 3, Hoogstraat 0, II-IV*. Rijksdienst voor Archeologie, Cultuurlandschap en Monumenten.
- van Es, W. A., & Verwers, W. J. H. (2015). *Excavations at Dorestad 4*. Rijksdienst voor Archeologie, Cultuurlandschap en Monumenten.
- van Gelder, H. E. (1980). Coins from Dorestad, Hoogstraat I. In W. van Es, W. J. H. Verwers, & J. Ypey, *Excavations at Dorestad 1, The harbour: Hoogstraat I* (pp. 212-224). ROB.
- Verhulst, A. (1999). *The rise of cities in North-West Europe*. Cambridge University Press.
- Wickham, C. (2005). *Framing the early Middle Ages: Europe and the Mediterranean, 400—800*. Oxford University Press.

Wickham, C. (2009). *The inheritance of Rome: A history of Europe from 400 to 1000*. Viking.

Willemsen, A. (2004). Scattered across the Waterside: Viking Finds from the Netherlands. In R. Simek & U. Engel (Red.), *Vikings on the Rhine* (pp. 65-82).

Willemsen, A. (2009). *Dorestad: Een wereldstad in de Middeleeuwen*. Walburg Pers.

Ypey, J. (1980). A sword with damascened blade from Dorestad, Hoogstraat I. In W. A. van Es, W. J. H. Verwers, & J. Ypey, *Excavations at Dorestad 1, The harbour: Hoogstraat I* (pp. 190-206). ROB.

Afbeeldingen

Figuur 1: <https://historiek.net/koning-clovis-koning-franken/69866/>, geraadpleegd op 1 mei 2025

Figuur 2: <https://runer.ku.dk/q.php?p=runer/genstande/genstand/1039>, geraadpleegd op 12 juni 2025

Figuur 5: Bloemers, J. H. F. (with Louwe Kooijmans, L. P., Sarfatij, H., Overbeek, A., Brandsen, H., Brobbel, B., & Collectieve propaganda van het Nederlandse boek). (1981). *Verleden land: Archeologische opgravingen in Nederland*. Meulenhoff Informatief.

Figuur 11: <https://www.rmo.nl/collectie/collectiezoeker/collectiestuk/?object=180966>, geraadpleegd op 1 mei 2025

Figuur 13: <https://www.rmo.nl/collectie/collectiezoeker/collectiestuk/?object=160346>, geraadpleegd op 1 mei 2025

Figuur 14: <https://www.rmo.nl/collectie/collectiezoeker/collectiestuk/?object=152636>, geraadpleegd op 1 mei 2025

Figuur 17: <https://www.rmo.nl/collectie/collectiezoeker/collectiestuk/?object=185035>, geraadpleegd op 1 mei 2025

Figuur 18: <https://www.rmo.nl/collectie/collectiezoeker/collectiestuk/?object=185037>, geraadpleegd op 1 mei 2025

Figuur 20: <https://www.rmo.nl/collectie/collectiezoeker/collectiestuk/?object=153030>, geraadpleegd op 1 mei 2025

Figuur 21: <https://www.rmo.nl/collectie/collectiezoeker/collectiestuk/?object=145848>, geraadpleegd op 1 mei 2025

Tabellen

D1: van Es, W. A., Verwers, W. J. H., & Ypey, J. (1980). *Excavations at Dorestad 1, The harbour: Hoogstraat I*. ROB.

D4: van Es, W. A., & Verwers, W. J. H. (2015). *Excavations at Dorestad 4*. Rijksdienst voor Archeologie, Cultuurlandschap en Monumenten.

DC: Coupland, S. (1988). Dorestad in the ninth century: The numismatic evidence. In *Jaarboek voor Munt- en Penningkunde* (5-26). Koninklijk Nederlands Genootschap voor Munt- en Penningkunde.

DG: Groenman-van Waateringe, W. (1976). Schuhe aus Wijk bij Duurstede. *Berichten van de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek*, 26, 189-197.

DW: Willemsen, A. (2009). *Dorestad: Een wereldstad in de Middeleeuwen*. Walburg Pers.

R1: Bencard, M. (2003). *Ribe Excavations 1970-76 (1)*. Aarhus University Press.

R2: Bencard, M. (2003). *Ribe Excavations 1970-76 (2)*. Aarhus University Press.

R3: Bencard, M. (2003). *Ribe Excavations 1970-76 (3)*. Aarhus University Press.

R4: Bencard, M. (2003). *Ribe Excavations 1970-76 (4)*. Aarhus University Press.

RA: Ashby, S. P., Coutu, A. N., & Sindbæk, S. M. (2015). Urban networks and Arctic outlands: Craft specialists and reindeer antler in Viking towns. *European Journal of Archaeology*, 18(4), 679-704.

RM: Madsen, H. J. (2004). Pottery from the 8th-9th centuries. In M. Bencard, A. Kann Rasmussen, & H. Brinch Madsen, *Ribe excavations 1970-76 (5)* (pp. 223-270). Aarhus University Press.

RS: Søvnsø, M. (2020). *Ribe 700-1050: From Emporium to Civitas in Southern Scandinavia* (Vol. 113). Aarhus University Press.